

SVENSKARNA I ESTLAND

SKILDRINGAR AV VÅRA
LANDSMÄNS SKIFTANDE ÖDEN

AV

GUSTAF BERG

REKVIRERAS FRÅN PRED. GUSTAF BERG, KARLSHAMN

SVENSKARNA I ESTLAND

SKILDNINGAR AV VÅRA
LANDSMÄNS SKIFTANDE ÖDEN

AV

GUSTAF BERG

4A

48427

Rekvireras från Predikant Gustaf Berg - Karlshamn

SVENSKARNA
I ESTLAND

SKILDNINGAR AV VÅRA
LÄRDSMÄN I FÅRANDE ÖDEN
Est. A

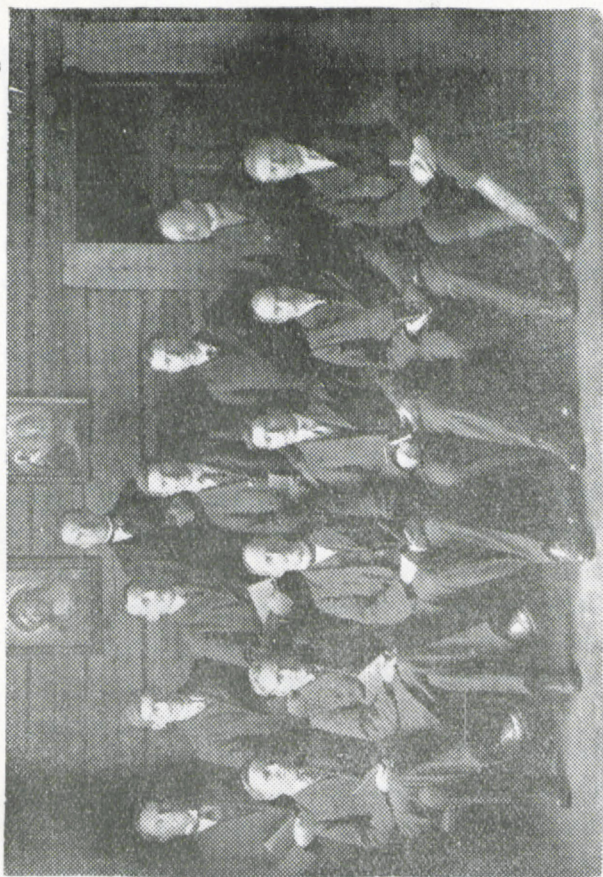

31361

KARLSHAMN 1923

AKTIEBOLAGET E. G. JOHANSSONS BOKTRYCKERI

BIBEL- OCH EVANGELISTKURS PÅ WORMSÖ.

PÅ ANDRA SIDAN ÖSTERSJÖN, utefter den estländska kusten, ligga förutom de stora öarna Ösel och Dagö, icke mindre än sju små öar.

Vid en blick på kartan, tycker man de sistnämnda äro så små och obetydliga att de knappast bliva uppmärksammade, men icke för ty, är det av stort intresse att närmare lära känna dessa små punkter, som sticka upp ur havet.

Dessa öar äro: Nargö, som ligger en och en halv mil nordväst om Reval, Lilla och Stora Rågö, väster om Reval och strax intill Baltischport. Odensholm ligger en fem mil längre i söder. Wormsö och Nuckö ligga nordost om Dagö, och Runö längst ned i Rigabukten.

På dessa öar leva sedan urminnes tider våra egna landsmän. Där talas vårt eget sköna modersmål och där förekommer mycket av gamla svenska seder och bruk.

Dessa våra landsmän tänka ofta på oss och äro mycket fästade vid den svenska stammen. De ha fått genomgå många och svåra lidanden genom sitt lands skiftande öden. De ha fått lida både andligt och lekamligt.

Då man en tid fått vara bland detta kära folk, känner man sin skuld och inser att man gjort allt för litet för att lätta deras tunga börda. De bo ju så nära, men vi känna dem så litet. Och orsaken härtill är, att vi haft så liten förbindelse med dem.

Denna lilla skrift vill nu vara en liten förmedlingslänk mellan dem och oss samt bidra till att vi närmare lära känna varandra.

Det är icke endast på öarna våra landsmän bo utan även på fastlandet. Rickholts, en till Nuckö angränsande kommun, består uteslutande av svenskar, fördelade i 14 byar. Icke långt från Rågöarna ha vi Korkis och Witterpal, som även är befolkat av svenskar.

På Dagö har även för icke så länge sedan bott svenskar, men en del har utvandrat och andra införlivats med esterna att där nu knappast finnes spår av dem.

För att närmare lära känna våra landsmän, göra vi ett och annat besök hos dem, vilket är både intressant och lärorikt.

Resan är varken så lång eller besvärlig. Man kan resa direkt från Stockholm till Reval, eller om man så vill genom Finland. Har man lust och är nog djärv kan man företaga denna resa genom luften. För min del föredrar jag hellre den mera beprövade vägen på vattnet eller kanske ibland genom vatten.

Man kan även resa dit över Tyskland, Polen, Litauen, Lettland och Estland. Denna väg får ofta anlitas, då nordens vinter med allt för stor stränghet fört härskarespiran. En sådan resa, om än litet besvärlig och långsam, har dock sina intressen.

I regel är det förbindelse mellan Stockholm och Reval en gång i veckan och denna gång ta vi den närmaste vägen. Vid Skeppsbron ligger en ganska trevlig ångare, som heter Kalevipoeg, ett stort och välklingande namn bland esterna, men för oss låter

REVAL.

det ju litet främmande. Men då man kommer ombord och av den gemytliga kaptenen får höra ett varmt välkommen på ren klingande svenska, känner man sig strax hemmastadd.

Är vädret någorlunda gynnsamt, tar resan endast omkring 20 timmar. Redan långt ute på havet ser man Reval, som ligger på en ansenlig höjd. Från sjösidan ter staden sig synnerligt vacker med sina många och höga tornspiror. Den grekiska dommen med guldglänsande kupoler ger ett storslaget intryck. Skada blott att den yttre glansen och formen i många kyrkor fått ersätta det inre livets kraft och härlighet.

Reval har en synnerligt livlig hamn. Man ser där fartyg från nästan alla nationer. Till en början vill gärna den känslan göra sig gällande att man kommit bra långt österut och man nästan fruktar att Europa skall ta slut allt för fort. Där är liv och rörelse, ett hojtande och skrikande på flera olika

språk och dialekter. Vid ett tillfälle var det passagerare med på båten från icke mindre än sexton olika nationer.

Om man i början skulle känna sig som en främling, försvinner detta ganska fort då man upptäcker att även svenska språket talas av icke så få. Även om man skulle komma alldeles oväntad och icke ha någon tillmötes, så går det alltid att få tag i någon som förstår svenska, och kan man därtill några glosor tyska går det ganska lätt att taga sig fram. Det finnes åtskilliga vid tullen som förstå svenska, och tullmännen får man ju allra först göra bekantskap med.

Reval är en stad på 130,000 invånare och den gömmer på ganska många gamla svenska minnen. På sina ställen finnes delar kvar av den mur, som i den gamla goda tiden omgav staden, och det kännes någon släktskap med Visby och påminner om den forna hansetiden.

Rådhuset är av mycket gammalt datum och under dess tak gömmes många svenska minnen. I dess arkiv förvaras ett rikhaltigt material från svensk-tiden. I trappuppgången på mitten av långsidan finnes två stentavlor med inristade visdomsord från den svenska tiden.

Somliga delar av staden äro mycket vackra och trevliga, andra åter giva det intrycket att man befinner sig längre österut än vad fallet är.

I Reval finnes omkring 800 svenskar. De ha egen svensk kyrka och skola. Någon frikyrklig verksamhet bland Revalsvenskarna finnes ännu icke och som de bo ganska spridda, är det icke heller lätt att samla dem.

Glädjande är att våra landsmän, både i Reval och för övrigt i hela Estland, åtnjuta aktning och förtroende. Alltsedan den nya republiken bildades har en svensk varit med i den lagstiftande församlingen och utträttat mycket gott för våra landsmän. Flera gånger har jag bott i deras gästvänliga hem och alltid ha de varit villiga att stå till tjänst, vilket man synnerligt värderar i ett främmande land.

I Reval finnes även ett svenskt sekretariat med en av staten anställd sekreterare. Det är nämligen så i Estland, att även minoriteterna av de olika folk som äro bosatta där ha rätt att anställa egna skol-lärare och undervisa på sitt eget språk.

Svenskarna få alltså undervisas på svenska och av svenska lärare, tyskar och övriga nationer likaså. Men i dessa skolor studeras även estniska, så att alla få lära känna det gemensamma språket. Det svenska folksekretariatet är f. n. förlagt vid Dompromenaden 3 II tr. och där kan man få välbehövliga råd och upplysningar. Genom dess förmedling kan man få litteratur och annat, som hör till folkbildningen tullfritt.

Den fria andliga verksamheten i Estland tyckes gå framåt. Även i Reval finnes några församlingar. Det är huvudsakligen baptisterna som upptagit den frikyrkliga verksamheten. Men det är ännu allt för få, som uteslutande ägna sig åt evangelisk verksamhet. Denna brist kommer väl snart nog att avhjälpas, ty där finnes ett seminarium där f. n. 16 elever hålla på att utbildas.

Det kännes alltid gott och mottagligt att predika ordet och stora skaror samlas till mötena. Under de senaste åren ha kraftiga väckelser pågått

nästan över hela Estland. Särskilt Dagö har under två års tid varit kraftigt besökt. Stora skaror ha där kommit till tro på Herren. Vad som behöves är trogna och nitälskande arbetare, som kunna taga vara på den mognade skörden.

Efter detta lilla uppehåll fortsätta vi resan till öarna där våra landsmän bo och vi styra vår färd till Wormsö. Från Reval resa vi med järnväg snett igenom landet till en stad som heter Hapsal, eller på estniska Haapsalu. Och som denna stad är svenskarnas huvudort, kunna vi icke undgå att litet närmare betrakta densamma.

Staden är synnerligen vacker, den ligger på en udde med vackra stränder. Staden har 5,000 invånare och är en ganska talrikt besökt badort. Under den ryska tiden besöktes den av tusentals badgäster från de förnämsta av Rysslands städer. T. o. m. de kejsrerliga besökte denna badort och som ett minne från denna svunna tid finnes nere vid stationen den kejsrerliga väntsalen.

Det är särskilt den hälsobringande havsgyttjan, som givit Hapsal rykte. Numera är det icke så många badgäster, som besöka denna plats och det har ju sina naturliga orsaker. Det ser dock ut, som om denna ort begynte uppmärksammas både i Sverige och Finland.

Genom valutaförhållandena blir det mycket billigt för svenskar att uppehålla sig där. För de som årligen besöka badorter, borde det vara av stort intresse att någon gång besöka Hapsal, ty därigenom upplivades förbindelsen med våra landsmän. I Hapsal kan man dagligen träffa ett stort antal svenskar, både från Wormsö, Nuckö och Rickholts.

HAPSAL. STORA PROMENADEN.

Lantbefolkningen man ser på stadens torg och gator äro till största delen svenskar. Nästan överallt hör man sitt eget modersmål.

Till Nuckö är det endast 4 km. över en mycket vacker vik och med ständig förbindelse. Till Wormsö är det 10 km. och daglig förbindelse.

Wormsökvinnorna igenkännas lätt på sin nationaldräkt, som vi längre fram skola beskriva.

Ett stort antal av stadens affärsmän förstå svenska och kunna även något tala detsamma.

I en stadsdel som heter Holmen och ligger mitt emot Nuckö äro de flesta familjer ursprungligen svenskar, men det yngre släktet har numera uppgått i det estniska och vill knappast erkänna sin svenskhet.

Något som särskilt bidragit att öka intresset för Hapsal är dess utomordentligt storslagna slottsruin, ett minne från biskoparnas och svärdsriddarnas glansdagar. Ruinerna äro delvis ganska väl bi-

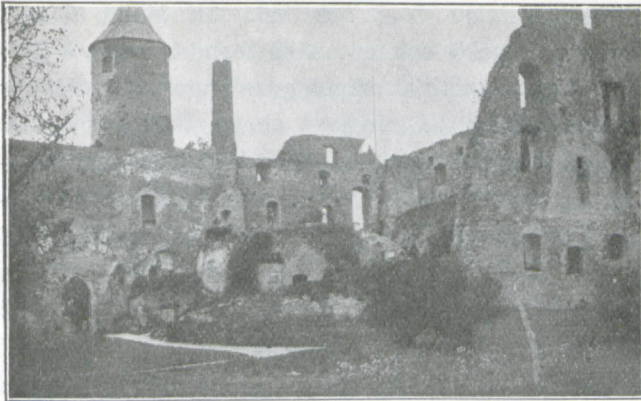
behållna. Slottskyrkan restaurerades år 1889 och användes ännu om sommaren till predikolokal.

Slottet omgives av en ringmur, som till största delen ännu är väl bibehållen. Innanför muren finnes s. k. vallgravar och på vallarna äro många olika sorters lövträd planterade, såsom kastanj, lind och alm.

En promenad i denna trevliga park ger vandraren mycket att tänka på, å ena sidan den rikedom, makt och glans den tidens s. k. andliga utvecklade och förskaffade sig och huru det okunniga folket med nästan gudomlig vördnad såg upp till dessa sina herrar. Och å andra sidan huru förgängligt och ovaraktigt allt på denna jorden är. Ofrivilligt kommer man att tänka på J. O. Wallins träffande ord: "De herrar fordne i höga loft, där äro vordne en hand full stoft".

En av våra landsmän med signaturen J. N—n skriver så träffande om denna plats: "Överallt stöter man på underjordiska gångar och källare. Hela luften är mättad av saga och mystik. Oemotståndligt föres tanken hän till tider som svunnit. Man tycker sig höra munkarnas heliga sång giva återljud i de höga valven och riddarnas tunga steg trampa stenläggningen. Man hör knäppningarna av evighetens ur och det kännes, som man stod vid evighetens port. Man kommer att tänka på skaldens ord: 'Tiderna komma och tiderna försvinna, släkte följer släktets gång'. Endast vindens susande i det täta lövverket och kajornas skrik på de höga murarna stör den förtrollning man gripits av".

Enligt sägen har Hapsal i tidigare skede varit en helig offerlund och senare en befäst lägerplats.

SLOTTSRUINEN I HAPSAL.

År 1228 anlade svärdsriddaren Bolquire här sin befästning och år 1265 byggde biskop Herman här en domkyrka och 1279 begyntes det egentliga slottet att byggas.

Det idylliska Hapsal har fått genomgå många skiftande öden och många kända svenska namn äro förknippade med detsamma. I april 1351 lär Sveriges konung Magnus Eriksson på genomresa besökt staden. År 1563 intogs Hapsal efter 11 dagars belägring av den svenske generalen Åke Bengtsson Ferla och slottet såldes till danske ståthållaren Klaus v. Ungern för 40,000 riksdaler. Redan 1576 återtog ryssarna staden, men den erövrades för andra gången av svenskarna, genom general Karl Henriksson Horn.

År 1628 försåldes slottet med underlydande områden av konung Gustaf II Adolf till greve Jakob de la Gardie för en summa av 66,830 kronor och 32 öre. Senare ärvdes slottet av Magnus Gabriel de la Gardie, vilken samtidigt härskade över Arensburg med

en stor del av Ösel och hela ön Moon, Dagö, Wormsö, Nuckö och en mängd andra gods i Estland. Denne storman säges på många sätt sörjt för stadens bästa.

Då man ser härsklystnaden hos den tidens stormän å ena sidan och å andra sidan det livegna folkets förtryck och slaveri kan man icke undra på vad som nu försiggår i Estland. De flesta godsägare ha blivit utblottade på allt, godsen sönderstyckats till folket och slotten stå som ruiner.

Ack att vi alla tänkte på den oundvikliga lagen: "Vad en människa sår det får hon ock skörda".

Efter en större eldsvåda 1688 började slottets förfall. I april 1710 intogs Hapsal åter av ryssarna och från den tiden och till 1917 har det varit i rysk ägo.

Från murarna och slottstornets krön har man en härlig utsikt över nejden, både hav och land, och gärna dröjer blicken kvar vid de svenska öarna Wormsö och Nuckö.

Många sägner äro i omlopp om slottet och dess forna inbyggare. Bl. a. säges det att konung Karl XII vid ett besök planterade ett träd i parken som ännu växer och frodas. Säkert är det många av Sveriges framstående söner som vila i Hapsals jord.

Staden har nu ett allmänt läroverk och ett folkskoleseminarium, och om tanken på ett svenskt läroverk kan förverkligas, kommer detta att förläggas till Hapsal.

Innan vi lämna Hapsal gå vi ännu en gång upp till slottsruinen och kasta en blick på dem, som enligt nu föråldrade uttryck benämnas hjältar därför att de utgjutit blod, plundrat och erövat. Och un-

der det vi stå där och låta dessa skuggor passera revy för våra blickar få vi se en ung man, en verklig erövrare och stridsman, för tillfället något modlös, men här på denna avskilda, fridlysta plats har han ett möte med sin Herre, vilken har all makt i himmelen och på jorden. Stärkt av bönen och umgänget med Gud känner han sig åter frimodig och skyndar till våra landsmän på Wormsö, och inom några år har han i Guds kraft erövrat nästan hela ön för sin Herre och spåren av denna erövring äro fredens, kärlekens och välståndets. Endast det onda upprycktes och förstördes. Denne man var missionär L. W. Österblom.

Om denna tilldragelse skriver han själv sålunda: "Då det nu på sammanträdet i Nuckö blev bestämt att jag skulle till Wormsö skjutsades jag till Hapsal för att därifrån fara till W. Nu var jag illa därän. Vilken jag sökte tilltala förstod mig inte. I min nöd går jag upp i en kloster-ruin och utgjuter mitt hjärta för Herren. Styrkt härigenom går jag ned i staden och känner mig modig nog att gå till vilken strid som helst. Knappt nedkommen på gatan möter mig den vänlige herrn jag gjort bekantskap med på båten. Han kände två herrar, som följande dag skulle fara över till W. Han gick med mig till dem och det blev uppgjort, att de vid avresan skulle hämta mig på hotellet. Själv gick han med dit och gjorde allt i ordning för mig. Den som jag samtalat med i ruinen visste råd. Allt var nu likasom på förhand beställt".

Några tiotal år senare se vi en annan svensk Herrens stridsman, även han ute på erövringståg för Guds rike, styra sina steg till slottsruinen för att

hämta kraft och vederkvickelse i bönen. Vad Guds barn ändå ha det bra, som äga denna härliga förmån, att få gå med allt till Gud i bön och ha avsidens stunder med Jesus.

Om du, min läsare, kommer till Hapsal, glöm icke att besöka den gamla slottsruinen och parken och glöm icke att där ha ett möte med din Gud.

Wormsö.

Vi gå nu ned till den vackra hamnen och söka reda på Wormsöbåten, och den är icke svår att finna, även om man är alldeles obekant, ty alltid finnes det några med, som bära den lätt igenkännliga Wormsödräkten.

Om vädret är gynnsamt tar det icke stort mer än en timma att fara över, men stundom kan det taga ända till fem och sex timmar om icke ännu mer.

Hade de en motorbåt skulle mycken tid besparas, men det är ingen lätt sak att med deras valuta skaffa sig någon sådan. Kanske här finnes någon, som vill skänka våra landsmän på Wormsö en motor, liksom någon förra sommaren gjorde till Runöborna, och som blev dem till synnerlig stor hjälp och glädje.

Efter en vacker sjöfärd äro vi framme på det lugna och fridfulla Wormsö. Nu känna vi oss riktigt hemma, ty här talas överallt vårt eget kära modersmål, och överallt blir man bemött med kärlek och förståelse. Man har kommit ett stycke tillbaka till den gamla goda tiden, och man störes ej

av det moderna nervspännande jäktandet. Här är lugn, frid och vila. Man bara undrar på, att man icke förut lärt känna dessa sina egna landsmän och att man haft så liten förbindelse med dem.

Det är sant vad någon av deras egna så träffande sagt: "Wormsö har knappast förr väckt någon uppmärksamhet, ty det har varit fängslat inom det stora tsarrikets järnbommar och dess kamp för tillvaron har varit hård under seklers lopp. En svenskhetens pärla, men trängd och nedtryckt under lurvig tass, höres djupa hjärtegripande, tysta suckar i den mörka susande skogen, där den ädla stammen kanske redan under vikingatid lärde sig att lyssna till granens susning vid vars rot deras bo är fäst, men som i långa tider suckat i vemodsfulla toner": "Ack huru länge dröjer dagen att gry, kommer ej frälsningens timma".

Av dessa ord kunna vi något förstå vad som rört sig i deras hjärtan och att de fått kämpa en hård kamp för sin tillvaro.

Wormsö är 18 km. lång och 10 km. bred och har 3,000 invånare, alla svenskar utom en 3- eller 400, som äro ester.

Ön höjer sig endast obetydligt över havet och kan betecknas som slättbygd. Den består till största delen av sand och grus. Där finnes en härlig barrskog och stora naturliga ängar med olika slag av lövträd. Den odlade ytan är icke så stor, men giver dock öns inbyggare vad de behöva. Potatis odlas även till export, särskilt på Finland, men även till Sverige. Wormsöpotatisen är synnerligt god och välsmakande.

Befolkningen bor i särskilda byalag och som-

BONDGÅRD I HULLO, WORMSÖ.

liga av dem äro mycket stora. De ha ett trettiotal bönder och flera torpare. Där finnes tolv byar, nämligen Söderby, Sviby, Rälby, Diby, Bursby, Norrby, Borrby, Hullo, Förby, Saxby, Kärrslätt och Fällorna.

Folket lever av jordbruk samt fiske och sjöfart. Före kriget var sjöfarten både lönande och omfattande, men under detsamma blevo deras skutor och galeaser nästan helt och hållet förstörda. Nu börja de åter komma i farten och reparera sina gamla skepp och bygga många nya. Genom vissa handelsbestämmelser är sjöfarten numera mindre lönande.

Därför att männen så mycket varit borta, är det kvinnorna som till största delen få sköta jordbruket och det göra de med heder efter deras förhållanden.

Jorden är indelad efter uråldriga metoder. Varje by har sina olika skiften jord och för att det skall bli full rättvisa, äro dessa skiften sönderdelade i små smala tegar, somliga endast några meter breda.

På samma sätt äro även skogar och ängar indelade. De stycken som en bonde har på olika platser kunna uppgå till ett hundratal. Genom denna indelning av jorden kan den endast brukas efter gamla föråldrade metoder och med gamla redskap.

Alla redskap förfärdiga de själva. Bonden måste vara snickare, smed och reparatör.

* *

*

Huru långt tillbaka i tiden Estlandsvenskarnas historia går vet man icke med visshet. Somliga påstå att de kommo dit redan under vikingatiden, och nog finnes det ett och annat som kan giva stöd för detsamma.

Vad vi däremot med säkerhet veta är att deras historia daterar sig från år 1294, då de i gamla handlingar omtalas som fria privilegierade svenskar. Wormsö omtalas första gången i biskop Henriks privilegium år 1391.

År 1581 kom Wormsö genom Hapsals fali i svensk ägo och år 1600 utfärdade konung Karl IX en särskild skrivelse till Wormsösvenskarnas skydd.

I början av 1600-talet utdelades Wormsö som förläning åt officerare, men redan år 1620 hade största delen av ön blivit Jakob de la Gardies egenom. Under reduktionstiden kom ön under kronans uppsikt och år 1710 införlivades Wormsö med Ryssland och överlämnades åt grevinnan Maria Aurora von Königsmark.

Någon har sagt, att det får väl anses såsom ett ödets nyck att just genom adelsmännens störste

fiende Karl XI gjordes Estlandsvenskarna till så gott som livegna under adeln.

Ofta ingick klagomål till konungen över godsägarnas godtyckliga behandling. Uttröttad på dessa ständiga klagomål förordnade Karl XI slutligen, att om bönder och godsägare icke i godo kunde komma överens kunde de ömsesidigt uppsäga varandra.

Under den gamla ryska tiden lades oket tungt såväl på svenskarna som esterna. Svenskarna blevo livegna med undantag av de mindre öboarna, Runö, Odensholm och Rågöarna. Någon har sagt att slaveriet satte sitt Kainsmärke i svenskarnas själ, som för en utomstående icke torde vara svårt att återfinna även hos nuvarande släkte, men på de tre öarna där våldets spira icke härskat lever det gamla svenska kynnet ännu kärnfriskt.

Från år 1228 till 1581 tillhörde ön Ösels biskopar. Då hade öboarna en mycket god tid. De hade lugn och ro samt betalade mycket ringa skatter, vilka bestodo däri, att två flickor fingo tjänstgöra i trädgården vid biskoparnas slott i Hapsal.

Sedan inträffade en fasansfull tid vilken knappast har sitt motstycke i historien. Då ryssarna 1596 intogo Hapsals slott blevo de närliggande öboarna torterade på det grymmaste. Prästen på Wormsö instängdes i badstugan som sedan uppbrändes.

Folket tvingades in i husen vilka sedan antändes. Somliga människor flåddes levande och icke ens dibarnen skonades. Kyrkoböcker och alla gamla dokument förstördes.

År 1695—1697 var det en förfärlig hungersnöd bland svenskarna, så att omkring 500 personer dogo därav.

I början av 1700-talet härjade pesten, då nästan hälften av invånarna borttrycktes. Det berättas att ensamt på Nuckö dogo icke mindre än 1,290 personer.

År 1748 inköptes ön av baron Karl Wilhelm Stackelberg. Denna familj ägde ön i 148 år. Klagomål och tvistigheter förekommo under denna tid i oändlighet och mycket annat som kanske är bäst att draga glömskans slöja över.

Wormsö torde fått lida allra mest under adelsförtrycket. Såsom ett bevis på folkets lidande anföra vi följande hemska tilldragelser. Sedan gammalt har det funnits en större gård på ön. Den kallas Magnushov. Denna gård ansågs vara för liten och måste till vad pris utvidgas. I dess närhet fanns tre byar Tompo, Busby och Rynäs. Dessa byar hade den bästa jorden. För att få dessa till godset måste ju folket på något sätt försvinna, och detta gick så till, att alla dessa arma människor inlastades på ett fartyg och utskeppades till ännu okända orter i det stora ryska riket och där de för länge sedan fått sjunga sin svanesång. Som folket var övermåttan vidskepligt var det icke svårt att hitta på något skäl till deras försvinnande. En gammal sägen berättar att det hade varit bröllop i en av byarna, vilket firades under dryckenskap, spel och dans, men då steg den onde med sin betjäning fram och körde hela samhället, med spelmanen i spetsen ned till stranden av havet varifrån de aldrig mer återvände. Denna sägen togs den tiden för gott och stod som en varnagel för andra. Ännu i dag bära platserna samma namn och åtskilliga lämningar finnas efter de olika gårdarna. Godset an-

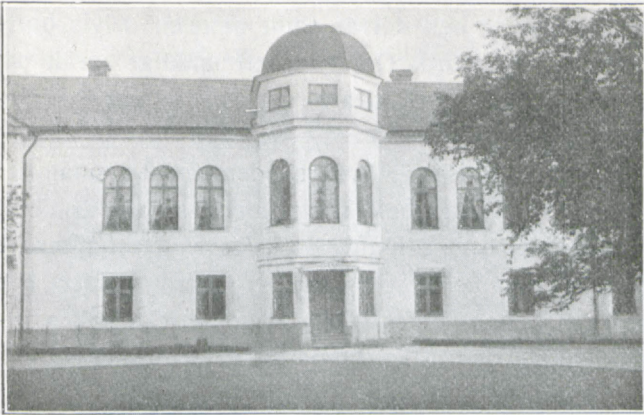
lades med hela dåtidens makt och dess underhavare fingo arbeta värre än arbetsdjuren och vid minsta förseelse blev det prygel, ofta ända till blods.

På godset fanns ett stort bränneri, som försåg alla tolv byarna med brännvin, ty allt gjordes för att hålla folket nere i okunnighet och elände. Om någon i handling visade att han ägde lite mer kunskap än de övriga blev denne snart utsänd till militärtjänst, vilken den tiden räckte i en följd i 25 år, och det var sällan någon som återvände från en sådan tjänst.

Äldre personer minnas ännu huru käppen dansade på ryggen vid den allra minsta förseelse. Det har berättats för mig, att vid utkörning av gödningen brukade alltid två och två arbeta tillsammans. Den ene lassade och den andre körde. Den som körde begick någon liten förseelse för vilken han visste det blev prygel. Vid nästa utkörning sade han till sin kamrat som var inne i ladugården, att han skulle få köra nästa lass medan han rätade ryggen något litet. Denne anade intet ont utan körde ut lasset och fick även prygel och visste icke ett grand varför han fick den.

Prygel brukade i regel gå så till, att offret lades framstupa på en bänk varefter ryggen utan skonsamhet bearbetades med mjuka käppar. Icke underligt att de gjorde allt för att komma undan detta barbariska straff.

Med folk och dragare måste öns befolkning arbeta på herregården och deras egna gårdar fingo ligga så gott som obrukade. Härigenom blev det mycken nöd och fattigdom, tiggeri på fastlandet och stöld på herregården. Som det var från herregår-

MAGNUSHOV. SLOTTET PÅ WORMSÖ.

den förtrycket kom ansågo de sig på detta sätt ha full rättighet att lindra sin nöd bara de aktade sig för att komma fast.

Då ön 1893 inköptes av ryska staten inträdde ett nytt skede i dess historia. Nu blev det slut med strid och klagomål. Bönderna fingo rättighet att inköpa sina hemman för ganska gott pris. Godset Söderby styckades till små egendomar för torpare, som där fingo sina egna hem.

Wormsöboarna inlämnade då en tacksamhetskrivelse till kejsaren, vilken så rörde hans hjärta, att han den 5 november 1905 lät utfärda ett manifest att all skuld efterskänktes och bönderna blevo nu ägare av sina skuldfria hemman.

Magnushov omdanades av ryska änkekejsarinnan till sommarferiehem för fattiga barn, mest från Petersburg.

Under krigsåren blev slottet åtskilligt ramporerat och f. n. står det, som de flesta slotten i Estland, nästan som ruin, med sönderslagna och bort-

stulna fönster och dörrar samt panelen delvis bort-riven och bortförd. Det talar ett mäktigt språk om hur förgängligt och ovaraktigt allt är här på jor-den.

Själva godset är även sönderstyckat i smålotter till den fattigaste befolkningen och senare är delar därav givet som belöning åt krigare. Denna senare åtgärd verkade ju helt naturligt svåra strider och osämja mellan folket. Och ännu är icke saken ut-redd utan där strides tappert om jordtorvorna.

* *

*

Innan vi avsluta denna avdelning kunna vi icke undgå att göra ett utdrag ur en artikel i Allsvensk Samling 1922, vilket är ett kulturdokument, som visar det lidande och förtryck våra landsmän fått utstå. Det har till rubrik:

"Klagomännen från Wormsö".

Nedanstående skildring har från början varit in-förd i tidningen Svenska Arbetaren den 24 augusti 1861.

Det är ett blad ur våra landsmäns oerhörda li-dandeshistoria som blivit bevarat åt eftervärlden.

Som förut nämnts fingo bönderna med sina dragare arbeta på godset. Godsägaren hade låtit trycka och till sina bönder utdela lagböcker, vari bl. a. stadgades att de motsträviga skulle pryglas. Det hände ofta att då den lämpligaste kroppsdelen för detta ändamål blev söndertrasad utdelades sla-gen på offrets framsida. Och flera avhämtades från herregården mera döda än levande.

Det var då, som fem behjertansvärda män i öppen båt togo sig över till frihetens stamort på jor-

KLAGOMÄNNEN FRÅN WORMSÖ.

den och vi anföra här vad ovannämnda tidning har att berätta:

”I början av juli denna sommar (1861) kom en liten båt inseglande uti Stockholmsskären. Den var långväga ifrån, längre än man i början kunde ana och den kom i ett ärende, som djupt skulle gå varje svensk man till hjärtat.

I båten sutto fem män med allvarliga ansikten, och när de kommo i land och man frågade dem vilka de voro, svarade de på ren svenska: Vi äro svenska bönder från Wormsö.

Vi äro fria svenska bönder, det är vår stolthet, vårt förnämsta goda. Våra lagar och privilegier äro bekräftade av edra konungar och de ryska tsarerna, men vi få icke njuta av dem.

Enligt lag är Wormsöbonden en fri man, men godsägaren vill icke veta av det, utan vill ha honom till träl och livegen. En av ägarna till Magnushov har i skrift gjort följande uttalande: ”Jag avskyr detta ogräs på det högsta och skall använda alla mina krafter att utrota det och jag vill förse dem med sådana förmän, som kunna klappa spotskheten ur dem”.

Den gamla friheten ryska kejsare givit dem har dragit sin kos och godsägarna, släkte efter släkte, har varit särdeles uppfinningsrika att på allehanda sätt draga åt slavkedjan om bondens hals och den ene har bemödat sig att överträffa den andre.

Men varför klagar då icke den förtryckte bonden hos sin herres herre, kejsaren. Han skall väl åtminstone stå vid sitt en gång givna ord. Eller är det då längre till Rysslands härskare än till vårt lands? Så kan man med skäl fråga.

I Ryssland är det ingen lätt sak för bonden att klaga sin nöd för sin monark. Den som vill tala

med kejsaren får vända sig till hans omgivning och denna ser på rikedom och fattigdom. Wormsöbonden är fattig, men godsägaren är genom deras arbete rik och han kan framhålla saken i en högst oangenäm dager för bönderna om de där anföra sina klagomål.

Därför ha dessa fem män kommit över till Sverige att här klaga sin nöd, för att om möjligt på den vägen nå kejsar Alexanders öron.

De äro ännu kvar i vårt land och våga ej återvända förrän de fått underrättelse om att kejsaren tagit dem och deras sak under sitt hägn.

Klagomännen lyckades verkligen, och på ett eller annat sätt kom deras sak till ryske kejsaren. En högre ämbetsman anlände till Wormsö för att taga reda på förhållandena och underhandlingar pågingo men strandade, och klagomännen och andra frihetsälskande togo åter sin tillflykt till Sverige och bosatte sig i Norrtäljetrakten och förtrycket på Wormsö fortgick ännu ett par årtionden”.

Något om seder och bruk.

Om vi göra ett besök på Wormsö för något över femtio år sedan och jämföra det med det nuvarande, så måste vi säga, att ett nytt Wormsö uppstått. Och vid ett nutida besök där, känner man sig flyttad tillbaka åtminstone ett halvsekel i tiden.

För omkring femtio år sedan voro boningshusen mycket små och eländiga. De bodde i s. k. rökstugor och ännu finnas två av dessa stugor kvar, fast med den skillnaden att dessa nu äro rena och

så snygga som en sådan kan bliva. För oss är det mycket intressant att göra ett besök i en sådan stuga. De som nu finnas kvar bestå av ett rum och kök. Det finnes ingen skorsten på taket. I rummet finnes en av sten murad ugn, som de elda i och en stor del av röken går ut i köket eller förstugan och banar sig sedan väg ut hur den kan och den övriga stannar helt beskedligt inne.

I köket är en sorts spis murad i vilken det eldas ända nere vid golvet och där sitta de och koka maten. Nog blir det rökigt ibland och det så ögonen rinna, men allt går då man är van därvid.

I de gamla rökstugorna utgjordes golvet ofta av tilltrampad lera eller ock en stendläggning av tunna, flata stenar. Och om golvet på ett och annat ställe var av trä så var det överdraget med ett tjockt lager jord. De gamla berättade att allt avskräde, såsom potatisskal m. m. endast kastades på golvet och fasttrampades. Vid dörren brukade smutsen vara i jämnhöjd med tröskeln.

Fönstren voro mycket små, omkring 30 cm. i fyrkant. Dörren var låg och bestod vanligen av några hopspikade bräder med mycket stora springor. Taket var av halm och stundom så bristfälligt att det regnade in i stugan. Allt var kolsvart både av rök och smuts.

Inne i dessa stugor kunde stundom bo ända till fyra familjer. En var bonde och de övriga infödda tjänare, som icke hade någon lön utan endast mat och kläder.

De nuvarande bostäderna äro mycket stora och trevliga i jämförelse med de gamla. De flesta bestå av flera rum och ha två skorstenar på taket och

RÖKSTUGA PÅ WORMSÖ.

stora präktiga kakelugnar uppvärma rummen. Överallt är det rent och snyggt. Dock är det icke många, som bestå sig med sådan lyx som tapeter på väggarna och gardiner för fönstren. Men timret är hyvlat på innersidan, eljest äro väggarna naturliga med mossa stoppad i fogarna. Rummen äro stora och luftiga och ha präktiga fönster.

Till nästan varje gård hör en bastu,* som uppeldas varje lördag. På eftermiddagen taga sig familjens medlemmar där ett uppfriskande bad och efter badet äro alla vardagliga sysslor avslutade och familjelivet bär en verklig prägel av sabbatsfrid och högtid. Vardagskläderna bortläggas och högtidskläderna påtagas. Där kännes då så lugnt och fridfullt och påminner om den eviga sabbatsvilan.

I uthusen finnes en särskild kammare eller visthusbod, där familjens kläder och tyger förvaras. Där stå de vackert målade kistorna, som hustrun eller sonhustrun medfört och om det finnes ogifta döttrar så ha även de sina kistor, som en gång skola

bortföras då de gifta sig. En flickas hemgift i klädväg är ganska dyrbar. Förr i tiden skulle hon ha ett trettio-tal klädningar av ylletyg, femton kappor och hundra par strumpor och vantar. Numera är utstyrseln något mindre. Så snart en flicka blir född börjar man genast väva och sticka till hennes brudutstyrsel.

I ladugården som är byggd av sten finnas både kor, hästar, får och höns m. fl. trevliga husdjur. Spillningen utföres endast en gång om året, men ändå är där så rent och fint att jag brukade gå dit i morgontofflorna. Flera gånger om dagen strös där med hackat ris och halm. Fram på vårsidan blir det ganska lågt till taket, särskilt i de gamla ladugårdarna. I denna urgamla sed finnes ju något som tillhör det moderna jordbruket. Nog blir gödningen väl tillvaratagen på det sättet.

Högtiderna intaga en mycket framstående plats bland våra landsmän. Allt påminner då om gammal svensk svunnen tid. Vid julfirandet äro många av de gamla sederna bortlagda, såsom julgåsen, julhalmen, julbocken och stadssmedsgudarna m. fl.

Som det även för oss kan vara av intresse att närmare lära känna dessa gamla seder och bruk, vilja vi anföra vad en av dem själva har antecknat därom:

"De gamla sade oss yngre att advent och fastlagstiden voro heliga tider. Varje fredagseftermiddag under fastlagstiden förelästes akterna ur psalmboken och kvinnorna läto då spinnrocken stå och följde noga med i sina psalmböcker, sedan sjöngo de några psalmer. För oss barn var det tålamsprövande att sitta stilla så länge, ty vi skulle vara

med, och vi kände det mycket lättare då sjätte akten nämndes än då det börjades på första.

Min farfar hade en stor bibel, som han flitigt begagnade och lade många halmstrå mellan bladen. Då han var borta var det mitt stora nöje att se i hans bibel, ty kapitlens begynnelsebokstäver voro så vackra och liknade slingerväxter, men farmor varnade alltid att icke röra vid halmstråna.

Då adventstiden var inne fröjdades vi barn synnerligt över att den stora högtiden närmade sig. Vad vi särskilt väntade på var julgåsen, julhalmen och julbocken.

Julgåsen var någon som ställde sig bakom dörren med en riskvist i handen och då barnen kommo in från badstugan hackade gåsen dem på bara benen med riskvisten.

Julbocken hade stora horn av halm och en mycket lång svans, som stack fram under täcket han hade över sig. Han talade grovt och inåtvänt och skulle höra om barnen kunde läsa och därför hade de stor respekt för honom.

Julhalmen var det bästa av allt och då halmkärvarne togs in stod glädjen högt i tak, ty då fingo barnen leka och väsnas som de ville. Skulle man få ett riktigt gott år, så skulle också julhalmen vara söndertrasad så mycket som möjligt. Många lekar och spådomar företogos alltid i julhalmen.

Våra äldre sjöngo julpsalmer hela kvällen. De sjöngo alla som fanns både i den nya och gamla psalmboken. Till högtiderna räknades även nattvardsfirandet. Jag minnes särskilt en gång då mina föräldrar gingo till kyrkan på lördagen och då jag

frågade varför de gingo då, svarade de, att de skulle gå i bikten och prästen skulle bikta dem. Då jag närmare ville ha reda på vad det var, fick jag höra att han läste för dem.

På söndagen gingo de till kyrkan utan att äta något. Även detta ville jag ha reda på och de berättade att Jesus gav dem, genom bröd och vin, sin lekamen och blod, men det får icke barnen förr än de bliva stora".

Även nu lägges stor vikt vid högtidernas firande och det göres stora anordningar för att få det så trevligt som möjligt. Helgdagarna äro även flera än hos oss. De stora högtiderna firas även med tredjedagar. De fyra bönedagarna firas i veckan och äro stora helgdagar.

Vid påsk firas icke mindre än fem helgdagar, nämligen torsdagen, fredagen, påskdagen, annandagen och tredjedagen. Även påskaftonen är i det närmaste helgdag.

Man känner här mera frid och vila. De mera kultiverade ländernas oro och brådska har icke hunnit hit. Här blir också mera tid att höra och betrakta Guds ord och de andliga uppbyggelsestunderna skjutas icke åt sidan tills allt annat är överstökat. Man handlar mera efter ordet: "Söken först Guds rike och hans rättfärdighet, så skall också allt detta andra tillfalla eder".

Wormsökvinnorna äro mycket arbetsamma. Allt vad de behöva i klädväg förfärdiga de själva. De spinna både lin och ull och väva allt vad som behöves till hela familjen.

De använda ytterst liten tid att sova. Ofta hörde man spinnrockens surrande ända till midnattstimmen

var slagen och kl. 4 à 5 på morgonen fick man åter se dem i arbete. Genom detta hårda arbete bliva de i förtid utslitna. Då de gå på vägarna eller köra, ha de alltid strumpstickning i handen. Sticka äro de riktiga mästare till. Barnen få mycket tidigt lära sig den konsten. Många värdefulla gåvor i den vägen har jag fått mottaga av vännerna, och de äro dyrbara påminnelser om deras kärlek och uppföring.

Maten är enkel, men god och vällagad. Kött, fläsk och även fisk saltas och rökes. Potatisen utgör även där en viktig del av födan. Brödet liknar de skånska limporna.

Under många år fanns det ingen handelsbod på hela ön, men nu finnes det två stycken. Den ena är t. o. m. en kooperativ handelsförening.

Där finnes nu både telegraf och telefon samt postförbindelse två dagar i veckan.

Ett Wormsöbröllop.

Det kan ju vara intressant att höra hur det går till. I de flesta fall firas det efter urgammal sed. Första dagen samlas byns ungdom och dekorerar i både brudens och brudgummens hem. På sommaren göra de det med löv och blommor, men på vintern beklädas väggarna med lakan och dukar och därpå fästes en massa blommor, förfärdigade dels av mångfärgat ullgarn och dels av granris. Brudens plats utmärkes med en alldeles särskild dekoration av mångfärgade pärlor m. m.

I många dagar förut hålla de på med att baka, brygga och koka. På långa bord framsättes bröd och stora fat med fläsk, kött och korv, och så få gästerna skära av och äta efter behag. Hembryggt dricka serveras i träkannor och stop av metall. De ha icke så stort besvär som vi med glas, koppar, fat och tallrikar. Man kan då icke säga annat, än att de ha det praktiskt och bekvämt.

Ett Wormsöbröllop varar i tre å fyra dagar. På kvällen den första dagen kommer brudgummen med sina gäster till brudens hem. Men innan han får komma in, försöker ungdomen på allt sätt att hindra honom, och han släppes ej in, förrän han visat, som de brukar säga, att alla papper äro klara. Första dagen är vanligen en lördag eller dagen före helgdag. Hela kvällen undfägnas gästerna med det bästa huset har att bjuda på.

På söndagen resa alla till kyrkan, en femton å tjugo skjutsar och då skall allt det bästa av åk- och seldon fram. Hästarna förses med klockor eller bjällror vare sig det är vinter eller sommar. Det är endast vid dessa tillfällen sådana användas. Vigseln sker vanligen i kyrkan och därifrån återvända de till brudens hem och äta där middag.

På kvällen, efter att bruden under många tårar sagt farväl till sitt barndomshem, gå alla till brudgummens hem, men där blir åter ett upptåg. Brudgummen anklagas att han stulit bruden och det skrives nu protokoll och blir en väldig rättegång och han har mycket att bestyra innan han klarat upp saken.

Hemgiften och den förut omtalade kistan föres till brudgummens hem under stora högtidligheter.

Det är brudgummen själv med en man i sällskap som hämtar densamma.

Tredje och fjärde dagen fortsättes festen som förut. Där ännu spritdrycker användas blir det stundom ett ganska ruskigt liv, som ofta slutar i gräl och slagsmål. Men i de flesta byar går det skickligt och ordentligt till.

Enligt gammal sedvänja infinner sig mycket löst folk s. k. objudna gäster och vilja ha mat och dryck. Numera börjar dock en och annan bryta mot gamla seder och bruk.

* *
* *

Vid begravningar, särskilt då de veta att de dött i tron på Jesus, bruka de under hela vägen ända till kyrkogården sjunga sånger och psalmer. Denna sed tyckte jag var vacker och mycket tilltalande.

Klädedräkter.

Liksom vi i vissa provinser av vårt land ha nationaldräkter, så ha de även på Wormsö sin egen dräkt. Numera är det endast kvinnorna som ha sådan. Männen ha för länge sedan bortlagt sin.

Kvinnornas dräkt är av svart filtat ylletyg. Kjoln är veckad i små smala veck uppifrån och ned och uppbäres av hängslen över axlarna. Blusen liknar en kort, löst sittande kappa av samma tyg. Om sommaren ha de en sådan av blommigt bomullstyg.

På huvudet ha de rutiga bomullsdukar antingen röda och vita eller blå och röda.

Strumporna bestå av två delar, "läggarna" och "sockarna". Laggarna äro röda och sockarna vita.

Skorna likna en sorts sandaler och förfärdigas av ett enda läderstycke där överlädret lägges i små smala veck. Lädret garva de själva, och då en flicka är 15 år gammal, måste hon själv kunna förfärdiga sina skor. Om sommaren gå de vanligen barfota. Även de små flickorna äro likadant klädda.

Ingen kvinna har håret uppsatt utan det är flätat i en fläta vid vardera sidan och äro sammanbundna med ett band över ryggen.

Livet före den första väckelsen.

Det berättas från denna tid att folket levde i stor okunnighet. Trälldom och fattigdom hade satt sin mörka prägel på detsamma.

En av deras egna söner har skildrat livet sålunda: "Vi levde som hedningar, ja, värre än hedningar, vi levde som djur, ja, sämre än djur. Vi stulo maten från våra hustrur och barn, och när mödrarna satte sig däremot slogo vi dem. Det vi kunde sammanskrapa förde vi samman till ett hus där det fanns brännvin. En del bytte vi ut för denna vara och om det blev något över kokade vi detta tillsammans, åto, drucko, rökte, spelade kort, trätte, bannades och tänkte icke ett ögonblick på våra av hunger döende barn.

Till följd av sådant levnadssätt blev vår åker dåligt skött och brödet blev ringa, men vad som fanns i överflöd var brännvin".

På herregården var ett stort bränneri, vars nattsvarta flod flöt fram till tretton krogar. En krog i varje by och på denna höllo männen mestadels till.

Vi låta även här en av dess egna söner skildra tillståndet från denna sorgliga tid. Denne man brukade berätta på ett synnerligen medryckande sätt.

”Ett av mina sorgligaste minnen, som jag aldrig glömmer, var då jag som nioåring första gången var med far till sjös och lastade kalk i Förby. Lasten var intagen och det var vackert väder, och vi skulle segla hem, vilket icke kunde dröja längre än ett par timmar. Men i farleden fanns en liten ö Harö, som var bebodd av en enda familj, vilken hade krog för sjömän. Männén på skutan beslöto att ankra och för en kort stund ro i land efter brännvin.

Så ankrades bara med några famnars kätting och storseglet fick stå uppe, ty de skulle ju genast komma igen.

Men krogen behöll dock sina vänner, och jag fick ensam, liten och värnlös gosse, i mörka natten gråta och vänta.

Mot aftonen blåste det upp till frisk bris och natten var mörk, men far med sina tre supbröder tänkte icke på sin gråtande gosse ombord och icke att storseglet stod uppe, eller att de ankrat på endast några famnars djup. De dröjde kvar vid glaset, som berövar människan det ädla förståndet.

Till slut kommo de dock ombord raglande och nästan redlösa och nu skulle de börja dansa på däck. Jag stod bävande och väntade vart ögonblick att de skulle falla i sjön.

Aldrig har jag så längtansfullt sett mot hemmets strand, fastän jag seglat i många år och tänkt på hemmet och längtat dit.

EN GAMMAL KROG PÅ WORMSÖ.

Vilken nöd, gråt och jämmer för hustru och barn då männen varje dag i veckotal sutto på krogen. De skulle ju bara tillsammans och uppgöra goda rådslut och ordna om att få det gott och bra, men nästan alltid slutade det med vilda slagsmål.

Ej mindre hjärtegripande var det när hustrun stod utanför krogen och grät och bad att mannen skulle komma hem, men ofta förgäves. Och huru skälvde ej barnen av rädsla vid hans brinnande vrede då han äntligen kom hem.

Det fanns dock en och annan stålhandskad kvinna, som utan fruktan gick in på krogen, stor och stark som hon var, tog hon sin lille man på axeln och bar honom hem, i det han skrek att hon endast var en liten piga, men pigan var stark nog att få gubben sin hem.

När en bonde gjorde slätteröl, för att slå av gräset till två kor, ett par oxar, en häst och några får, kunde detta icke göras på "hederligt" sätt med

mindre än han hade 10 stop brännvin, omkring 14 liter. Där dracks och skrålades och det hände icke sällan att en sådan dag blev den sista för någon av slätterfolket”.

För att ytterligare visa det andliga mörker, som övertäckte dem innan evangelii ljus började lysa, vilja vi anföra vad missionär Österblom skriver i sin bok: ”Svenskarna i Östersjöprovinserna”.

”För att få penningar till brännvin fanns icke någon annan råd än att stjäla och åter stjäla. Alla voro likasom förbundna i ett enda stort tjuvband, då det gällde att plundra andra, men sedan sökte de överlista varandra inbördes. Härigenom blev det en sådan förställsamhet och ljuga blev allas lösen, från den störste till den minste. När ett skepp strandade kastade man sig över det som korpar på ett as. Var och en skulle åtminstone ha ett litet stycke. När allt löst var bortsläpat, började man bearbeta skrovet för att även därav få någon vinst. Se här ett exempel.

En skonare hade strandat och manskapet räddade sig i båten och kommo iland med rivna, träsiga kläder. Deras bästa kläder, penningar och ur voro ombord.

Två män anmälde sig som vaktare, men medan de vaktade, sände de bud på sina vänner och stulo bort allt som fanns på skonaren. Den stackars skepparen satt sedan med sin besättning utanför kyrkdörren och var man beklagade honom och plundrarna allra mest”.

Det var dock icke alltid det lyckades så bra. Vid ett annat tillfälle hade en båt strandat ute bland isstyckena och även nu var det att passa på tillfäl-

let, och en god fångst gjordes, som de nu skulle bärga, men, o fasa, isflaket hade lossnat och de började driva till havs med sin egendom. Deras farliga belägenhet blev dock upptäckt och de blevo räddade fast ganska förödmjukade.

Stölderna från husbonden voro icke mindre djärva. Man bortstal om natten ullen, som man klippt om dagen, säden, som skulle sås i jorden, och då ingen brodd kom upp hette det, att masken ätit upp den.

Det var fåfängt att sätta någon till vaktare, ty denne stal allra mest. Att bli vaktare i någon av barons tre rior, där det tröskades hela vintern, var en så inkomstbringande syssla, att man fikade där-efter.

För att hålla mun till på tröskarna, skulle de naturligtvis ha del i vinsten. Att det var omöjligt att freda sig för tjuvarna visar följande exempel.

En natt hade riavakten, som kallas ripapp låtit en av tröskarna fylla sin säck med vete, som han skulle gömma undan för att sedan taga med sig hem. I harmen över att de övriga ingenting fingo, gick en av dem att hämta inspektoren, medan de andra vaktade säcken. När inspektoren kom till rian, drev han ut alla tröskarna, förseglade dörren och satte trädgårdsmästaren, en est, till att vakta så att ingen skulle bryta inseglet. En av tröskarna kröp då in genom taket, firade ned sig med ett rep och öppnade en dörr åt andra sidan, som innantill var tillsluten med en träbom. Sedan detta var gjort fylldes i all tysthet de medhavda säckarna och bortfor-slades.

När "spektorn" kom om morgonen var allt i

sin ordning, dörren förseglad och vakten utanför och den andra dörren tillbommad, men en stor mängd av säden var borta och vad som var kvar låg kringspridd över hela golvet”.

Missionär Österblom, Guds utvalda redskap.

De som säga att evangelium icke förmår uträtta något, och att man därmed icke bör oro folk behöva endast göra ett besök på Wormsö, för att få se dess omskapande makt.

Följande händelse visar hur det går då man genom yttre, världslig makt skall förbättra folket:

”Kvinnorna på Wormsö som hade att plöja jorden strejkade och då kommo 300 soldater, som skulle tvinga dem att arbeta. Då dessa befallde dem att arbeta och plöja jorden sade de, att de icke fingo tag i hästarna. Soldaterna måste då följa kvinnorna landet runt att söka hästarna. Men kvinnorna, som icke hade lust att träffa några hästar, gingo med soldaterna till sådana platser, där de visste att hästarna icke voro.

Så gingo de dag efter dag att söka hästarna. Fingo de så tag i någon dragare, tvingades den arma kvinnan med hugg och slag att spänna för. Då soldaten fått henne igång hade han icke lust att följa med utan satte sig på en tuva och somnade. Kvinnan åter, som nu icke längre drevs av bajonetter och gevärskolvar, lutade sig mot en tuva i andra änden av åkern och somnade.

Nu grepo soldaterna till kraftigare medel. Somliga av dem gingo till skogen och skuro spön, andra höllo offren och åter andra piskade ända till blods den nakna kroppen.

Genom denna behandling blevo de ännu hårdare, bittra och misstänksamma. Vad som dock kunde omskapa var evangelium om Guds stora kärlek i Kristus Jesus, vilket missionär Österblom i Andens och kraftens överbevisning förkunnade. Det var år 1873, alltså 50 år sedan denne Herrens tjänare kom till denna ö.

Under tre år fick Österblom arbeta under mycken kamp, nöd och tårar. Det berättas att folket av idel rädsla sprungit åt skogen för att icke behöva möta honom, ty han var ju antikrist enligt deras uppfattning. Själv berättar Ö. följande:

”Mötte jag någon i skogen, smög han sig in bland buskarna, som en fisk dyker ned i vattnet. Ibland såg jag dem kliva över en hög gärdesgård och begiva sig över ett stort åkerfält för att undkomma mig. Åkte någon framför mig, så fick hästen fart i benen, då jag blev synlig. Kom däremot någon efter mig, så hann han aldrig upp mig, huru mycket jag än saktade mina steg”.

Missionär Ö. var kommen för att undervisa barnen och detta var under sådana förhållanden icke lätt, men kärleken till sitt kall och vissheten att det är Guds verk ger styrka och kärleken är, som det heter, uppfinningsrik. De som voro hans första lärjungar veta ännu att berätta, huru fruktande de voro första dagen, så att de riktigt skakade av rädsla, men snart upptäckte de, att han icke var så farlig, ty första dagen bara lekte han en stund med

dem och så fingo de gå hem. Andra dagen kommo några flera och även då lekte han med dem en stund. Tredje dagen kom det ännu flera och nu, då han fått bort rädslan hos dem, kunde han börja att undervisa dem.

Orsaken att barnen voro så rädda var den, att de förut, då försök gjorts att hålla skola, hade haft lärare som drack och utdelade örfilar och hårluggningar så att det gnistrade om ögonen och håret flög i högan sky. Stundom kunde de bli kvarglömda i arresten, en gammal källare, som fanns i huset.

När de nu fingo se att icke Ö. behandlade dem så, fick han så många barn att han måste ha poj-karna tre dagar i veckan och flickorna tre. Inom kort blev det behov att upprätta två skolor till, förutom den Ö. själv hade.

Att börja undervisning bland de äldre var ingen lätt sak, ty det fanns en lag, som förbjöd alla andliga sammankomster av lekmän. Inga andra voro tillåtna än de som kunde hänföras till husandakt och vid denna var det endast tillåtet att läsa ett kapitel ur bibeln eller ock ur någon postilla. Inga andra böner fingo läsas än dem konsistoriet hade godkänt.

Han gjorde nu vad lagen tillät, samlade folket till s. k. husandakt och föreläste ur Luthers postilla. Men det dröjde icke länge förrän alla somnade, och detta berodde därpå, att de icke förstodo vad som lästes och därför måste han sedan använda talspråket och deras egen dialekt. Men då voro de vakna och mycket intresserade.

Efter någon tid blevo en man och tvenne kvinnor omvända. Dessa och barnen voro nu samman-

bindningslänken med folket. Skolbarnen fingo lära sånger och dessa sjöngo de sedan flitigt i hemmen. De gingo även från hus till hus och sjöngo dessa sånger, vilket mycket tilltalade folket. På så sätt fingo barnen vara med och bereda väg för den stora väckelsen.

Den första väckelsen.

Det var vid pingsten 1876 denna väckelse begynte. De brukade samlas vid prästgården på en plats som kallades "Härberget", men snart kunde folket icke rymmas där. En å två timmar före den utsatta tiden brukade lokalen förete en enda kompakt människomassa, att predikanten omöjligen kunde komma in utan genom ett fönster, som var i närheten av talarestolen. Om denna väg berättar missionär Ö. följande rätt så roliga historia:

"Den enda inväg som stod mig till buds var genom ett litet fönster i närheten av predikstolen. Denna väg blev mig så van att jag i ett nu kunde krypa in och stå på min plats. Men en gång då min vän Torén kom till mig på besök och skulle hjälpa mig att predika, fastnade han i fönstret vid genomgången. Sedan jag krupit igenom och visat hur det skulle tillgå, stod jag snart i predikstolen, men då jag vände mig om för att se vart min vän tagit vägen, voro en hel hop karlar sysselsatta med att skruva honom loss ur fönstret där han fastnat".

Till slut kunde dock icke mötena hållas längre i "Härberget", på grund av den stora tillslutningen av människor, utan nu måste de ut i skogen.

Mellan ett par höga tallar hade man fastsatt en bräda. På denna predikstol och i detta stora höga tempel förkunnade nu, den för själars frälsning så nitiske missionären, frälsningens budskap. Timme efter timme predikade han utan att någon tröttnade. Om det regnade eller snöade, brukade någon hålla en paraply över honom.

Det var med vördnad och heliga känslor jag beträdde den platsen. Tallarna stå ännu kvar, och man ser även märkena efter den Österblomska predikstolen. Man kan icke undgå att sucka i sitt hjärta, att tider än en gång må komma, då det blir samma hunger och törst efter ordet. Det kändes gott att på denna heliga plats få ropa till den Gud som hör bön och gör vida mer än vi kunna bedja eller tänka.

För att få en inblick i denna första väckelse-tid anföra vi vad missionär Ö. själv skrivit om den i sin bok:

”År 1876, tredje året efter min ankomst till Wormsö kom en stor och stark storm från Herren som ryckte loss berg och bröt sönder klippor.

Denna andeutgjutelse kom vid pingsten. Jag hade många gånger gått i skogen och gråtit inför Herren. Jag hade gråtit över mig själv och min oduglighet och hade under sådana stunder bett Herren taga mig bort och sända en annan mera duglig till Wormsö. Jag hade gråtit över folkets synder och obotfärdighet. Allt detta hade Herren hört och sett. Jag hade icke gråtit förgäves.

I skogen, just där jag hade utgjutit mina bitt-raste tårar, kom den första och rikaste välsignelsen. Annandag pingst stod jag åter på min bräda och

ropade att nåden var fri, och att den som törstade fick dricka av livets vatten för intet.

Efter predikans slut omringade mig en hel hop kvinnor och bekände sig ha fått frid med Gud och voro så utsägligt lyckliga.

Tredjedag pingst utbröt väckelsen över hela Wormsö. I varje by höllos bönemöten. I Hullo, min närmaste by, hade folket varit samlat hela natten mellan annandagen och tredjedagen. Då jag kom dit tredjedags morgon, kommo många lyckliga mig till mötes. De hade funnit Jesus. Andra åter kämpade med Gud. Dessa lågo på sina knä med ansiktet mot golvet och ropade: 'Herre Gud, förlåt mig mina synder eller ock Herre, giv mig din helige Ande'. Så ropade de om och om igen tills de fingo frid.

Då friden inströmmade i deras själar gjorde de vanligen ett glädjesprång och uppgåvo genomträngande glädjeskri: 'Jag är frälst och fri och tackar Gud under jubel!'

Några hånade, liksom på första pingstdagen, men hånet hade dock icke vikit från deras läppar förrän de kände en darrning i fingerspetsarna, som snart fortplantade sig i hela kroppen. Snart skakades hela deras lekamen som av värsta frossbrytning och de kommo i förfärlig ångest. I stället för att hånast kastade de sig ned på golvet och vred sig i ångest och ropade till Gud om frälsning. De uppgåvo stundom hemska skri, men när de så ropat en stund, fingo även de nåd och syndernas förlåtelse.

O, det var en härlig syn! Nu grät jag av glädje. Om jag var svag, så var Gud stark och han var mäktigt att uträtta stora ting".

Även en Wormsöbo skriver följande om denna väckelse: "Den första stora väckelsen började pingsten 1876. Den var genomträngande, underbar och omdanande. Var man än gick hördes ropet om frälsning. Folk föllo till marken var de än stodo och gingo. Guds Ande överbevisade dem om synd och de ropade till Gud om syndernas förlåtelse och fingo förvissning om barnaskap. Då blev det ett sådant jubel, att det hördes överallt. I hem och ladugård, på vägar och stigar, ja överallt prisades Herrens namn. Och det blev en sådan nitälskan att föra andra till Jesus, för att även de skulle få smaka frälsningens fröjd".

Att det blev åtskilligt svärmeri och många egendomligheter med i allt detta, kan man ju icke förundra sig över. Det var nu ett drygt och makt-påliggande arbete för Ö. att leda detta stora verk i det rätta spåret, enligt nya testamentets lära. Många falska profeter uppstodo, men genom Guds nåd och godhet segrade alltid det goda.

Evangelii omskapande kraft.

Att evangelium är en Guds kraft till frälsning och att det förmår omdana både inre och yttre förhållanden, därom bär Wormsö ett kraftigt vittnesbörd.

Vi anföra även här vad de själva berättat. Det har förut talats om hurudant tillståndet var bland oss, men nu blev allt omdanat.

Även i timligt avseende blev det genast annor-

lunda. Renhet inom och utom hus. De gamla husen nedrevos efter hand och nya med skorstenar på taken, uppfördes. Krogarna slopades, ty det var numera ingen som frågade efter brännvin. Stöld och inbrott försvunno. Baronen på herregården fick nu mera säd och rikare skördar.

Huru baronen fick mera säd belyser följande lilla berättelse.

En dag uppstod följande samtal mellan baronen och missionär Österblom:

"Herr baron, jag fruktar det är tjuvar i rian".

"Det vet jag väl, men vad kan jag hjälpa det?"

"Jo, det kan mycket väl hjälpas".

"På vad sätt då?"

"Därigenom att man sätter till en ripapp, som icke kan stjåla".

"Och vem skulle det vara", frågade baronen med ett ironiskt leende.

Jag nämnde en person, som hette Lars Rönneberg. Denne man var omvänd och en hurtig och rask karl, som jag litade på.

Karlen blev efterskickad och mellan honom och baronen blev nedanstående samtal:

"Hör du Lars, skulle du vilja bli ripapp i östrarian?"

"Nej, det vill jag icke!"

"Vad vill det säga? Österblom har lovat att han skulle tala med dig. Har han inte gjort det?"

"Jo, för all del, det har han gjort, men jag vill inte bli ripapp när jag inte får läsa Guds ord i rian, ty jag kan icke hålla tjuvarna borta med något annat".

Stackelberg log och sade: "Nåväl, du skall få

läsa Guds ord i rian så mycket du vill, blott du håller tjuvarna därifrån”.

Nu var Lars med ens villig och han kom dit med bibeln och sångboken under armen och var-enda kväll blev Guds ord predikat i rian och andliga sånger sjungna och tjuvarna förblevo borta. Och från denna ria kom nu mera säd än från de andra.

Från den stunden fick baronen förtroende för de kristna och han satte aldrig till någon tjänare utan att först rådfråga Österblom. Och överallt voro Wormsöborna eftersökta, ty nu kunde man lita på dem.

Då det blev fråga om att hindra deras andliga sammankomster tog baron dem alltid i försvar och sade: "Låt dem vara, det blir bättre sedan. Förut stulo människorna alldeles förskräckligt från mig, men om jag nu kastar en 25-rubel på gatan så ta de den inte”.

Missionär Österblom fick även bo på hovet innan missionshemmet blev färdigt, och baron var hans beskyddare.

Ett nytt Wormsö framträdde, gamla vidskep-liga seder och bruk försvunno.

Julens högtid fick en annan glans och prägel, i det att strålände julgranar spredo ljus och värme i varje hem. Den första julgranen på Wormsö kan nu fira minnet av sin 50-åriga tillvaro. Den var i Österbloms rum och den lever än i dag i friskt minne av dem, som då voro hans skolbarn. Granen hade djupt nedåtväxta grenar, så att barnen kunde leka under dess välvning. Ännu minnas de, hur han stod och betraktade dessa grenar och barnen som

tagit sin tillflykt därunder, och att han, då ljusen tändes, sade: "En tillflyktsort är urtidens Gud och nedåt sträcka sig hans eviga armar". Dessa ord gjorde ett så mäktigt intryck att de aldrig glömde dem.

I stället för julhalmen, som förr skulle betäcka smutsen, är golvet renskurat och beklätt med mattor. Fönstren äro stora och renputsade. Fina kakelugnar finnas i stället för "flystensugnen". Stora klockor med helgmålsringning i stället för tuppen, som från ugnen förkunnade dagens inbrott. En vacker "kisse måns" smyger sig nu in genom dörren i stället för den illaluktande "stugrisen".

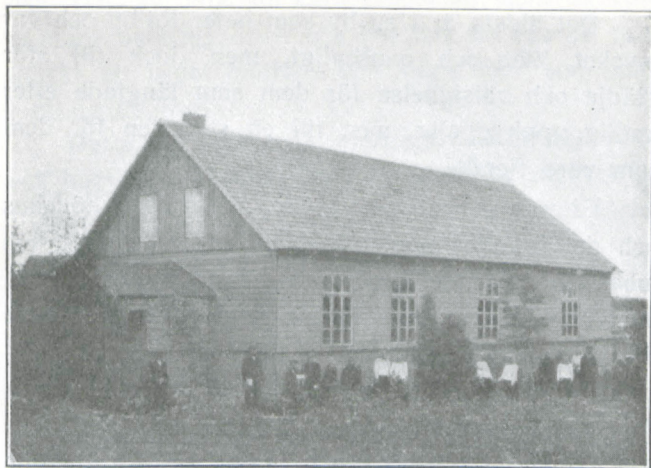
Den andliga uppbyggelsen.

Efter väckelsen blev det ett allmänt läsande, sjungande och bedjande i alla byar. Folket trängde sig in i de små bondstugorna och det blev ofta outhärdligt av värmen, men ändå kunde dessa möten räcka många timmar.

De troende slöto sig tillsammans och här och där i husen firade de Herrens heliga nattvard.

De femma kyrkoformerna kunde icke längre tillfredsställa de i anden fattiga och i hjärtat förkrossade. De sökte nu vederkvickelse och vila på Sarons ängar och vid levande vatten funno de ro och vila. Ett missionshem uppfördes som kallades Fridhem. Detta var nu boningshus för missionären och även skola.

Här blevo både små och stora undervisade och

MISSIONSHUSET I KÄRRSLÄTT.

EX BIBL. univ. Dor.

grunden lades till bildning och kultur på älskat modersmål. Detta missionshem står ännu och är till det yttre oförändrat, men tjänstgör numera som post- och kommunalhus.

Som huset var byggt delvis av kommunen och delvis av stiftelsen blev det beslutat då Österblom blev landsförvisad att Fridhem skulle användas till något allmänt ändamål.

För mig kännes det dock vemodigt att det icke även i fortsättningen skall vara missionens egendom. Och nog skulle det vara glädjande om det funnes möjligheter att detta hus åter komme till sitt ursprungliga ändamål.

Under årens lopp blev det nödvändigt att få lokaler att samlas i till den andliga uppbyggelsen. Och f. n. finnes det icke mindre än 9 bönehus. Det största av dem är Kärrslätts bönehus som vi här visa en bild av. Det nionde invigdes förra vintern.

Det äldsta är i en by som heter Rälby och var mycket litet och oansenligt, men dock till stor glädje och välsignelse för dem som längtade efter andlig uppbyggelse, men till en stötesten för dem som voro fiender.

Efter någon tid slog blixten ned i detta bönehus och det brändes upp. Nu blev det både sorg och jubel. De troende kunde icke förstå varför Herren handlade så, och icke höll sin skyddande hand över detsamma. Det svar som så ofta vid liknande tillfällen gives, gavs även här: "Vad jag gör förstår du icke nu, men framdeles skall du fatta det".

Vännerna grepo snart verket an och byggde ett nytt bönehus, mycket större, trevligare och mera ändamålsenligt. Då detta hus skulle invigas, sade en av talarna, baron Yxkull: "Nu förstå vi varför det gamla huset skulle brinna. Det var endast därför, att Herren ville giva ett som var mycket bättre". Huru ofta händer det icke, att Herren giver oss de största rikedomar och de härligaste välsignelser under tagandets form, men ack huru klaga och knota vi icke då. Allt vad Herren tar är dock ytterst ett givande. Ja, sådan är vår Gud.

Detta bönehus står än i dag och är ett bevis på Guds givande under olika former.

Vid ett av mina besök där 1920 var även det huset för litet att rymma de skaror, som då trängdes omkring ordet. En timme före den utsatta mötestiden var hela huset och hela gården omkring så packade av människor, och då tiden för mötet var inne, sågo vi, att icke ens en fjärdedel kunde rymmas i lokalen. Men vi kunde då samlas i naturens stora och sköna tempel. Aldrig skall jag glömma

den syn av alla de kära landsmän, som då voro samlade omkring ordet och hur lätt det var att tala, därför att ordet mottogs och sjönk ned som regn i törstande jord.

Det andra bönehuset uppfördes i Kärrslätt 1905 och hur detta bönehus kom till stånd är mycket intressant och bör icke förgätas och vi låta därför en av deras egna berätta därom:

"Gud som i skapelsen predikar sin outgrundliga vishet, har på vår ö låtit en mycket vacker och dyrbar skog växa upp, så mycket dyrbarare, som vi äro isolerade på en ö med hav runt omkring. Av ren vinningslystnad hade en skogsfirma på något sätt skaffat sig avverkningsstillstånd och utan skonsamhet fälldes de bästa och vackraste träden för att utskeppas.

Detta gjorde oss djupt bedrövade och med förenad styrka sökte vi laglig rätt till den fällda skogen. En undersökning sattes i gång och den olagliga skogsavverkningen blev straffad. Över det hela vilade Guds underbara hand och svar på bön. Det var många, som i tro och ödmjukhet bett Gud om hjälp och medel till ett bönehus och nu var stunden inne.

Den fällda skogen avpassades till vanliga timmerstockar, och en kommitté blev tillsatt att bestämma pris på stockarna och detta sattes så lågt att alla, även de fattigaste av öns befolkning skulle kunna köpa av detsamma. Av denna skog inköptes timmer till bönehuset och alla voro eniga om detta företag.

Det dröjde icke länge, förrän detta bönehus blev färdigt och de kunde samlas där och prisa Gud för hans nåd och underbara ledning.

Till att leda den andliga uppbyggelsen utsågs i varje by en s. k. föreläsare. I stort tillhör dock ledningen "bröderna" d. v. s. sådana som självmant känt sig ansvariga för vården av Guds församling. Dessa bröder ha ofta kommit tillsammans att rådgöra med varandra om bästa sättet att vårda och leda församlingen. Sådana möten kallas brödrämöten.

Detta sätt att leda har tydligen sin härkomst från förföljelsetiden, ty om då någon av församlingen vald styrelse stått som ledande hade det varit lättare för myndigheterna att bötfälla dem, men nu var det ingen som officiellt hade ansvaret.

Under alla växlingar har dock regelbundna möten hållits i de olika byarna och vad som kraftigt bidragit till denna uppbyggelse har varit deras varma trosfriska sång.

Jag skall aldrig glömma första intrycket av deras sång. Det var en vacker juniafton 1920. Man var ju i ett främmande land, men detta hade man ingen aning om bland den talrikt församlade skaran som på ren svenska uppstämde den gamla kära sången:

"Du lilla skara, som är på resa,
Igenom öknen till himmelen!
O, frukta icke, hur allt sig vänder,
Du snart får skåda Jerusalem!"

Jag kunde icke tillbakahålla mina tårar. Jag skådade i anden den dag, då den lilla skaran samlad från alla jordens länder, blivit så stor att den icke kan räknas och sången skall då vara som havets brusande och på det nya Jerusalems tungomål.

Ännu mera steg rörelsen i mitt inre då de kommo till den versen:

”Det går igenom båd’ ljus och mörker,
 Det går igenom båd’ sorg och nöd;
 Det går igenom båd’ eld och vatten,
 Det går igenom båd’ liv och död.”

Jag kunde icke undgå att tänka på vad alla dessa kära vänner under svunnen tid fått lida för sin tro. Det har dock gått igenom och nu är full religionsfrihet rådande.

Dock är faran nu större att slumra in: ”Men kommen ihåg den förgångna tiden”. Heb. 10: 32—35.

På senare åren ha de förfärdigat sig en hel del musikinstrument. På sina resor i Sverige och Finland togo de modeller av instrumenten och efter hand ha de fått dem synnerligt bra.

På tal om deras instrument, vill jag här anföra vad en av dem nedskrivit och som visar huru fiender på allt sätt söka hindra det goda. Han skriver: ”Vi hade haft ett dyrbart möte i Kärrslätt, ett invigningsmöte, något liknande det, som hölls i Jerusalem efter templets vanhelgande av Antiokus Epifanes. Vi hade nämligen haft de ryska trupperna, som bott i bönehuset över ett års tid. Dessa hade nu fått sina egna bostäder och flyttat dit och för oss var glädjen stor, att vi åter kunde samlas i vårt kära bönehus.

Som mötet räckte till sent på natten kvarlämnade vi instrumenten och dörrarna tillåstes, men två dagar därefter hittades i skogen spillrorna av 13 guitarrer och 4 fioler. Huru bittert detta dråpslag

MUSIKFÖRENINGEN I KÄRRSLÄTT,

kändes är icke lätt att beskriva, ty alla älskade vi våra instrument. Vår väg fördystrades av mörka moln och smärtans tårar runno från de ungas kinder. Men allt skall dock tjäna till det bästa.

Så många av instrumenten som kunde, hopslappades och fastän vi levde under trånga ekonomiska förhållanden anskaffades dock nya och nu ljuder åter musikens toner till Guds ära och vi säga med aposteln: "Vi äro på allt sätt i trångmål, dock icke utan utväg, vi äro rådvilla, dock icke rädlösa, vi äro förföljda, dock icke givna tillspillo, vi äro slagna till marken, dock icke förlorade". 2 Kor. 4: 8, 9.

Väckelsetider återigen.

Den andra, mera genomgripande väckelsen kom på hösten 1878 och började på följande sätt: Några bröder hade kommit tillsammans att utse några

som skulle taga vård om de fattiga. Och då dessa voro utsedda avskildes de med bön och händers påläggning. Genast nedströmmade över dem en så mäktig Andens kraft att de lovade Gud såsom aldrig tillförne och de voro uppfyllda med frid och fröjd och den helige Ande.

När nu andra Guds barn sågo deras glädje både även de om förbön och händers påläggning, och även de blevo delaktiga av samma välsignelse.

Väckelsen som börjat bland Guds folk spred sig snart till de utomstående och stora skaror blevo förda från mörker till ljus.

I en by kom först en kvinna fram och begärde förbön, och strax erhöll hon förvissning om syndernas förlåtelse och i ett nu blev hon som förklarad och jublade, så att alla häpnade. Några andra begärde ock förbön och fingo göra samma erfarenhet. I ett nu störtar hela församlingen på knä, både män och kvinnor, både unga och gamla. "O vilken syn", skriver missionär Österblom. "Jag satte mig på en stol och började gråta. Aldrig hade jag känt mig så ovärdig som just nu. Sedan steg jag upp på stolen och i Jesu Kristi namn tillsade alla som längtade efter frälsning syndernas förlåtelse".

I en annan by kom väckelsen på så sätt att några från den förra byn sprungit en genväg och då Österblom någon timme senare kom dit var väckelsen i full gång. Gud hade utgjutit sin Ande till jubel för Guds folk och frälsning för syndare.

Den tredje väckelsen började på hösten 1879 och som jag tycker den har så mycket att lära oss, just i dessa tider då vi många gånger äro allt för rädda att släppa oss till åt Andens fria ledning, taga

vi oss friheten att ordagrant anföra missionär Österbloms beskrivning av den:

”Huru den uppkom vet ingen. Den sträckte sig icke så mycket till de ogudaktiga som fastmer till de troende. Herren utgjöt sin Ande över sina lärjungar. Av de tvenne föregående väckelserna hade vi lärt icke så litet, men nu skulle vi få en ny läxa. Vi hade predikat om Guds frid som övergår allt förstånd, men nu skulle vi erfara det.

Väckelsen kom med en förut okänd frid och fröjd. Somliga av Guds barn lågo såsom döda, andra åter utbrusto i de kraftigaste rop av pris och tacksägelse. Tungan likasom lånades av Anden, och de talade sådana ord, som de i vanliga fall icke kunnat göra. Guds folk jublade, världen rasade av vrede, och jag var mycket orolig. Det var mer än en gång jag for till sammankomsten i den tanken att varna för den stora fröjden, men jag blev alltjämt hållen tillbaka genom Pauli ord: ’Utsläcken icke Anden’.

Just som min ängslan var som störst, kom med posten Haslams bok: ’Från död till liv’. Denna var ju alldeles som en skildring av Wormsö. Jag tackade Gud att han hållit mig tillbaka, och att denna bok kom i rätt tid, vari jag fick se att Herren även på andra platser uppenbarat sig på liknande sätt”.

Fjärde väckelsen kom hösten 1881. Stor slapphet var rådande bland Guds folk, och de hade under sommaren varit mycket förskingrade. Ett möte lystes ut för Guds folk och Matt. 3: 10 upplästes: ”Redan är yxan satt till roten på trädet” o. s. v. Det blev en allmän syndabekännelse och den ene

efter den andre ropade, att de voro det torra trädet. Detta blev nu upphovet till en stor väckelse. Folk strömmade till och många syndare blevo omvända.

En femte väckelse utbröt 1894. Denna spred sig mest bland barn och ungdom. Hela skaror av ungdom kommo till Herren och sökte frälsning. Om denna väckelse berättas följande:

”De äldre troende sågo det som ett stort under, då ungdomen helt övergåvo sina dansnöjen och andra förströelser i världslivet och började samlas med de äldre att lova och prisa Gud.

Under de äldres ledning samlades dessa unga till enskilda bönemöten och bibelläsning. Dessa möten bidrogo till de ungas rotande och grundande i nåden.

Vid denna tid bildades även en sångkör. Vi samlades till sångstunder varje söndagsmorgon kl. 6. Dessa morgonstunder komma hela livet igenom att stå som dyrbara och oförgätliga minnen.

Våra sångledare fingo kröna verket med den höga äran, att då och då få sitta i fängelse några dagar, därför att de samlade de unga och sjöngo om Jesus.

Av fångvaktaren erhöilo de instrument även i fängelset och likt Paulus och Silas fordom, lovade de Gud med sång, till glädje och uppmuntran även för de andra fångarna. O härliga livets morgon, denna förgyllda soluppgång, då i vårens och sommarens tidiga morgonstund, den unga skaran lyfte själen mot Sions höjder och min bägare flödade över i denna Andens översvämmande vårflod. Ännu efter ett tjugotal år kännes det ljuvt att i minnet gå tillbaka till dessa härliga tider.

Alltsedan har en blandad sångkör fortlevat bland oss och kan snart blicka tillbaka på en 30-årig tillvaro genom fåredalen”.

”Då själen är tryckt utav jordiska ting,
Och man ser allting mulet och mörkt,
Då viska de ljuvliga tonernas ljud,
Blicka uppåt mot himlen, där lever din Gud.

Och en gång skall anden från bojorna fri,
Icke sjunga sin trånande sång,

Men evigt bland körer i himmelens sfär,
Prisa Lammet i toner, som ej hördes här.”

År 1900 gick åter en väckelsevåg över landet. Det blev nu nästan outhärdligt att sitta i stugorna, som voro så fullpackade, varför behovet med makt trängde sig på att få missonshus att samla folket i.

De troende började fatta nya tag och välsignelsen strömmade med kraft över både unga och gamla. Och såsom svar på mångas trogna böner fingo de ett välbehövt bönehus på de underbara vägar som förut omnämnts.

Den sjätte besöksetiden kom på våren 1914. Detta år, som historien måste beteckna såsom ett orätfärdighetens, brottets och kvalens hemska och ödesdigra år.

Denna väckelsetid på Wormsö var mycket underbar. Den började i den allra minsta byn, men utbreddes sig hastigt över hela ön, till både gamla och unga.

Väckelsen fortsatte långt in på året 1915. I varje by voro de allra flesta kraftigt besökta av Gud. Kanske var det många, som påverkades av de hemska världshändelserna.

Vad som kan sägas om denna väckelse var, att den kom som svar på trons bön. Där fanns några gamla bönens män och kvinnor, som i årtal kämpat med Gud, särskilt om de ungas frälsning.

Dessa bedjare fingo nu bönhörelse, ja, långt mer än de kunnat vänta och begära. Många av dem kunde nu med Simeon säga: "Herre, nu låter du din tjänare fara hem i frid, ty mina ögon hava sett din frälsning".

Denna väckelse lade grunden till den ungdomsverksamhet, som sedan organiserades, nämligen Wormsö Kristliga Ungdomsförbund, vilket bestod av 145 medlemmar. Detta förbund uppdelades i fyra olika kretsar: Morgonvåkten, Hoppet, Syskonbandet och Förgät mig ej.

Sedan dess har inga större väckelser, sådana som omfattat hela ön försports, utan endast i vissa byar. Förra vintern pågick en ganska kraftig väckelse i en by, som förut varit ganska mörk i andligt avseende.

Stundom förnams här och där i byarna väckelse bland Guds folk.

Bland de många kraftiga intryck jag fått i arbetet bland dem, kan jag icke undgå att berätta något av dem.

Lokalerna brukade vara så fullpackade av människor att de företedde en enda kompakt folkmassa och stundom kunde icke alla rymmas i lokalen. Då vi vid ett tillfälle hade ett s. k. eftermöte, var det så många som begärde förbön att den knäböjande skaran upptog hela gången, ända uppe från plattformen och ned till dörren. Denna syn var så gripande, att jag till en början endast kunde

gråta. Det blev sedan ett allvarligt ropande till Gud att han skulle fullborda sitt verk i deras hjärtan.

Vid ett annat tillfälle, då även Andens kraft kändes nära, reste sig en gammal, av alla väl känd och aktad man upp och sade att han behövde förnya förbundet med Gud. Och på sitt enkla, men varma och hjärtliga sätt, frågade han om det var flera som behövde detsamma. Dessa ord trängde som skarpa pilar rannsakande till hjärtat och stora skaror reste sig upp och begärde förbön och ville förnya förbundet med Gud.

Kanske att även du som läser detta behöver göra detsamma. Tänk om han som har ögon såsom eldslågor om dig skulle säga: Jag har det emot dig, att du övergivit din första kärlek. Du har fallit, bättra dig och mottag Andens förnyelse, ja Andens fullhet, till helig överlåtelse åt Gud.

Förföljelsetider och trångmål.

Alla som vilja leva gudligt i denna världen måste lida förföljelse. 2 Tim. 3: 12.

Det är ju givet att ett så genomgripande verk, som det vid första och följande väckelser, icke kunde fortsätta utan förföljelse.

Missionär Österblom skriver härom: "I skolen bliva hatade av alla för mitt namn skull, men den som håller ut intill änden, han skall vardas frälst. Matt. 10: 22. Djävulen kunde icke med blida ögon se vad som skedde på Wormsö, hans leder glesnade och hans makt förlamades. Många hans tjänare

förlorade, den ene sin ära, den andre sin utkomst. Till krögaren kom ingen för att supa. Tjuven förlorade sin kamrat och vad som förut ansetts tillåtit, ja hederligt, måste nu dömas med sitt rätta namn. Vad som förut utgivits för att vara heligt blev nu skärskådat i ordets ljus och kunde icke behålla provet. Icke underligt att fienden förargades och till vad pris försökte att få både rörelsen och dess upphovsman utom Rysslands gränser”.

Kyrkan blev tom, men på Österbloms möten var det sådan trängsel att de höllo på att trampa ned varandra. Men även krogen blev öde och denna rörelse måste nedläggas. Både det ena och andra förargade fienderna och icke minst pastorn, som ville se folket i kyrkan och som gärna hade fördrag med trängseln på krogarna.

En av de första åtgärderna blev att biskopen och hans biträde kallades att undersöka varför folket icke längre besökte kyrkan. Undersökningen blev emellertid till deras egen nackdel, ty det blev bevisat att orsaken låg däri, att dryckenskap förekom hos dem som förrättade gudstjänsten, vilket de ansågo stå i strid med nya testamentets grundlära, och därför kunde de icke längre delta i sådant gudstjänstfirande.

Då nu detta icke lyckades sökte de förbjuda dem, som öppnade sina hem för sammankomster, men icke heller detta lyckades, ty den ene efter den andre stod upp med stor frimodighet och sade, att om den skulle stänga, så skulle de öppna sina hem för möten och i detta instämde de alla. Sålunda blev detta icke annat för fienden, än att befrämja den sak de sökte hindra.

Då det nu icke lyckades skrämma folket, hade de intet annat att göra än försöka få bort ledaren för detta underbara Guds verk. Men detta var ingen lätt sak, ty hela ön hade ju blivit så gott som omskapad och även baron Stackelberg stod på missionär Österbloms sida och tog alltid både honom och hans sak i försvar.

Som det varit i alla tider, att fienderna icke giva sig någon ro, utan förfölja det goda, så var det även här. Nu gjordes flera försök att anklaga honom för falsk lära m. m. och därigenom inverka på ledningen av Ev. Fosterlandsstiftelsen, att hemkalla denne farlige man. Men de undersökningar som från stiftelsens sida gjordes, bidrogo endast till att befrämja saken. Det syntes av frukten, att det var ett Guds verk, som de icke vågade bekämpa, trots alla anklagelser och påtryckningar från därvarande kyrkoledning.

Då det nu kom till böndernas och baronens kännedom att Österblom blivit anklagad av prästerskapet, insände de försvarsskrivelser och begäran om att han skulle få stanna kvar.

Efter mycket arbete och falska anklagelser lyckades det till sist att få missionär Österblom landsförvisad. Detta skedde efter att han outtröttligt arbetat där i tretton år.

Vad som däremot icke lyckades landsförvisas var det Guds verk denne Herrens tjänare fått utföra bland detta folk. I stället för en blev det tio som förkunnade Guds ord i Andens och kraftens överbevisning. Och alltid funnos de, som öppnade sina hem för andliga sammankomster, ehuru det vid böter och fängelse var förbjudet. Ofta hölls predikan och bönemöten i skog och mark.

Visst var det många som fingo lida, ja, lida mycket, men under allt prisade de Gud, ty de visste att genom lidande går vägen till härlighet.

Sådana, som genom fönstren kastade stenar på bedjande skaror, blevo aldrig framdragna till välförtjänt straff, men däremot de, som både och öppnade sina hem för bön.

En liten berättelse, som blivit upptecknad åt mig vilja vi här anföra: "En gång, då vi en nyårsdag hade ett mycket välsignelserikt möte i Borrby, blev en av våra äldre bröder anklagad och skulle därför under eskort av huvudlänsmannen föras till Dagö där polismästaren bodde. Den klagande hade tänkt, att han skulle kunna hålla sitt handlings sätt dolt, men fick befallning att följa med som vittne, samt skjutsa huvudlänsmannen och fången den långa vägen till Dagö.

Då de nu kommo till Kertel på Dagö, där polismästaren bodde, hade de två inga bekanta där de kunde ta in över natten, då däremot den anklagade där icke hade några obekanta och nu måste både den som anklagat och länsmannen taga nattlogi hos dessa varmhjärtade, gudfruktiga vänner, där det blev både sång och bön. Gud ledde det så, att dessa män, som i sin hemby icke ville veta av några andliga sammankomster, nu måste resa ända till Dagö för att se huru de froende både älska varandra och även sina fiender".

Den tiden fanns det många svenskar där, vilka sedan flyttade till Gammal Svenskby i södra Ryssland. Huru trängda de voro visar bl. a. följande exempel: Det var tillåtet att under vissa villkor ha möten och då under polisens övervakande.

Till sådana möten måste programmet uppgöras förut och godkännas av myndigheterna. Ett sådant möte var utlyst och missionshuset var fullt av människor. Genom ett förbiseende hade ordet sång icke kommit med utan där stod endast musik. Då nu strängmusiken började spela och åtföljdes av sång gick polisen fram och avbröt sången, ty det stod icke sång på programmet. Och sedan blev det, som någon så träffande sagt, endast några nummer musik i vemodsfulla molltoner utan sång.

Förföljelsen tilltog och om sommaren blevo de nödsakade att lämna bönehuset och ha sina möten i den närbelägna skogen. Härom berättas följande:

”I Kärrslätt finnes en plats, som kallas böneplatsen, där våra gamla predikande bröder under tårar förkunnade ordet och uppsände varma böner. Ifrån den platsen, där regnet mången gång avbröt våra möten, kunde vi se vårt rymliga bönehus, med sina av myndigheterna låsta dörrar”.

Herren hörde dock deras böner och såg deras tårar och dörrarna till bönehuset ha öppnats och f. n. är det ingen som förmår stänga dem.

Aldrig glömmar jag de känslor jag erfor, då jag på denna böneplats fick böja mina knän inför Gud vars högra hand allting kan förvandla.

Trots allt går Guds ord och sak framåt. Under dessa förföljelsetider byggdes icke mindre än 8 bönehus på Wormsö. Dessa förföljelser bidrogo även att hålla Guds folk brinnande i anden och avskilda från världen.

Såsom ett minne från dessa tider hålles alltfört på en plats möten kl. 6 på söndagsmorgnarna. För mig voro dessa möten mycket dyrbara, men

blevo det ännu mer, då jag fick reda på deras förhistoria.

Då de samlades så tidigt hade de icke att befara myndigheternas ingripande, ty de hade lång väg dit och ville gärna vila ut på söndagsmorgonen.

Frihetstiden.

Ordspråket säger ju: "Intet ont utan det har något gott med sig". Genom världskriget och revolutionen 1917 blev Estland en självständig provins och då blev det även fullständig religionsfrihet.

Kyrka och stat skildes och de olika kyrkorna och samfunden fingo sina pastorala rättigheter. För att erhålla detta var det nödvändigt att de fria församlingarna organiserades.

Våra troende svenskar i Estland ha alltid i stort stått på ungefär samma plan som Svenska Missionsförbundet. Men de ha dock icke haft några stadgar eller förteckning över medlemmar och icke har protokoll blivit förda vid församlingmötena, eller som de kalla dem "troendesmöten".

Det har nog gjorts åtskilliga försök av f. d. statskyrkan att få ha det som förut och att icke de mindre församlingarna skulle få pastorala rättigheter, men hittills har det icke lyckats.

Det dröjde visserligen över ett år och var för-enat med många skrivelser innan våra svenska fri-församlingar blevo stadfästade, men det gick dock till sist och nu äro de enligt borgerlig lag likställda.

Man kan ju icke undra på att den gamla kyr-

kan avfyrat åtskilliga skrämnskott, såsom att inga andra än de, som tillhöra den skulle få begrava sina döda i den allmänna uråldriga kyrkogården. Då de sågo detta sätt icke lyckades, ville de utkräva en särskild avgift för begravningsplatsen. Men allt detta har ju fallit på sin egen orimlighets grund, som man ju lätt kunde förstå. På många platser öppnas även kyrkorna för den fria evangeliska verksamheten.

Det har varit en lång och prövande lidandestid för våra troende vänner, men de ha dock vunnit seger. Världshändelserna ha fått bidra till att tjäna hans rikssak och giva framgång åt densamma. "Är Gud för oss, vem kan då vara emot oss".

Lugnets och medgångens tid har även sina favor, ty det går då lättare att slumra in och därför är det lika nödvändigt, att även nu vaka och bedja.

En annan fara, då det nu blivit frihet, är att de troende söndras inbördes och bilda flera olika grupper, i stället för att alla som tro på Herren skola vara ett hjärta och en själ. Icke minst i denna tid böra vi stå eniga, för att kunna upptaga kampen mot synd och orättfärdighet.

Kriget och våra landsmän.

Liksom de andra i det stora tsarriket, gingo även våra landsmän ut i det fasansfulla världskriget, och de svenska öarna besattes av militär.

De som drabbades hårdast av kriget var säkerligen Nargö-svenskarna. Som Nargö icke ligger

långt från Reval skulle denna ö redan från krigets början användas för krigsändamål och därför tvingades hela befolkningen att inom 24 timmar lämna ön.

Staten inköpte visserligen deras hemman och betalade ganska bra, men vilket oerhört lidande att på så sätt lämna sina hem och sin fäderneö, kan lättare tänkas än beskrivas. Det blev en förfärlig villervalla, tårar, sorg och klagan. De kraftigaste männen måste ut i kriget och alla övriga komma bort hur de kunde.

Även på Wormsö voro stora s. k. försvarsanordningar och även proviantförråd. Då nu det krigsfolk, som var på Wormsö fick höra att Ösel och Dagö fallit i tyskarnas händer, skyndade dessa trupper att fly, men dessförinnan nedsprängdes allt vad de förut byggt upp och sattes eld på. Även de stora matförråden förstördes.

Jag stod en dag och betraktade Wormsö fyr, den som så länge varit de sjöfarande till glädje och trygghet. Jag kom att tänka på Jesu ord: "Allt vad I viljen, att människorna skola göra eder, det skolen I ock göra dem". Men märkena i fyren talade ett annat språk, de sade: "Vad du icke själv kan ha nytta av, skall du inte heller låta andra få ha någon nytta av".

Innan soldaterna flydde skulle ju även fyren förstöras, ty detta hör ju till krigsvansinnet att förstöra allt, men till all olycka, eller vad sunt förnuft måste kalla lycka, hade icke nog sprängämnen blivit placerade under densamma, utan då dessa blivit avfytrade stod den kvar, endast med en bräcka vid foten och fyren står ännu kvar. Och nu lyser

den och vägleder både vänner och fiender. Ja, även dem, som försökte skjuta ned den, för att den icke skulle vara andra till nytta.

Så snart kriget utbröt blevo även de svenska öarna besatta med krigsfolk, som kommo från de mest avlägsna trakter av det stora riket.

Huru de kände sig till mods, kan följande ord, uttalade av en Wormsöbo, säga oss: "Genast då det fruktansvärda kriget bröt ut, inkallades Rysslands reserver i vissa årsklasser då och då. En stor del av våra män rycktes bort från mödrars blödande hjärtan och makar skildes åt, förkrossade till stoft. Under gråt och klagan sade de sitt hjärtslitande farväl.

Vi minnas, då tåget sattes i gång från stationen dit många följt sitt levande hopp, huru en av dem räckte ut sin hand till ett sista farväl i det han sade:

"Trång är all världen vida,
Hjälplös var jordisk vän,
Själén har ro och fäste
Allenast i himmelen."

Så fördes nu våra unga män ut i det fasansfulla världskriget, men från fäderneön stego ständiga förböner till Guds tron om hjälp och förbärande, och Herren bönhörde och våra unga män blevo bevarade. Omkring 200 har stått i krigslinjen, de flesta långt bort i tsarriket, men endast en har stupat.

Samme Wormsöbo skriver några år senare: "Här på Wormsö är den andliga verksamheten fort-

farande glädjande, fastän vi med vemod sakna våra unga män, som alltjämt äro utkallade i krigstjänst. Vi få dock vara tacksamma till Gud, som så nådigt bevarat oss, våra hus och hem, fastän vi haft så många växlande öden. Den ryska hären har på vår mark upprest befästningar och senare ha tyskarna genomvandrat vårt land, men under allt äro vi bevarade.

I missionshuset i vår by, Kärrslätt, ha vi ett litet minne. En kula har gått igenom bönehuset och genomborrat dörren mellan lilla och stora salen och så ut genom väggen. Vi kunna säga att Gud bevarar sina fromma och att han är en eldsmur omkring dem”.

Från en annan liten ö, Odensholm, berättas det, att den vid ett tillfälle blev beskuten av ett krigsskepp. Det riktigt regnade ned granater, men det underbaraste var, att ingen av byns befolkning blev skadad, endast en kviga dödades. Granaterna kunde t. o. m. komma in i ladugårdarna och boningshusen, dock utan att förorsaka någon förödelse. Men den ångest och de kval öns invånare under dessa timmar fick utstå kan icke med några ord beskrivas.

O, det hemska fasansfulla kriget, när skola människorna bliva förståndiga och upphöra att plåga varandra? När skall Fridsfursten få verkliga efterföljare på fridens och kärlekens väg? Det är hemskt att på nära håll se spåren av kriget, fastän de i Estland icke voro så djupa. Hur skall det då icke vara i den egentliga stridslinjen.

Skolorna på Wormsö, förr och nu.

En av öns skollärare skriver: "Då missionär Österblom anlände, fanns här inga skolor, men ett mycket stort antal krogar, vilka godsägaren uppfört, för att därigenom tillförsäkra sig de slantar bönderna lyckades förtjäna.

Som en ljungande Tor gick Österblom till storms mot eländet, anordnade skolor och sökte råda bot för de största missförhållandena.

Som vi förut nämnt kom Österblom till Wormsö som skollärare och det lyckades över förväntan i detta arbete. Det dröjde icke länge förrän flera skolor behövde anordnas.

Samtidigt kom Torén till Nuckö och där upprättades ett seminarium för utbildande av skollärare. Detta började 1873 och Torén var både dess föreståndare och lärare. Elevernas antal var vid skolans början 12, men det var endast 8, som efter två-årig kurs erhöll examen. Detta svenska seminarium arbetade ett tiotal år, men stängdes sedan av de ryska myndigheterna.

Förutom de vanliga skolämnena fingo de studera svenska, ryska och estniska språken.

Även från Wormsö vore de med på skolan och efter slutad kurs skulle en av dem upptaga skolarbetet på Wormsö. Vad han berättar om sina erfarenheter i skolan vilja vi anföra ett och annat.

En gammal skollärares berättelse.

Denne skollärare som heter Johan Hammarman är nu över 70 år gammal och tjänstgjorde i skolan i 24 år. Att den tiden vara lärare på Wormsö var ingen avundsvärd lott.

I ett ganska litet skolhus samlades 80 barn från fem olika byar och på detta sätt fortsattes det i 11 år. Sedermera blev det ännu en skola, men barnantalet var i alla fall stort. Vad som allra först skulle göras om morgonen, var att barnen skulle visa sina händer och om de då icke voro rena fingo de gå ut till den närbelägna brunnen och tvätta dem. Därefter var det sång och bön och en timmes kristendomsundervisning. Såsom läroböcker i kristendom användes katekes och biblisk historia. Övriga ämnen voro: räkning, de fyra enkla räknesätten, geografi, svensk grammatik, gymnastik, sång och innanläsning.

De äldre barnen fingo hjälpa till att undervisa de yngre. Den dagliga läsningen räckte mellan kl. 8—4, med en timmes middagsrast. Barnen voro fördelade i 3 klasser, men fastän de voro så många var likväl ordningen god. Ofta brukade de ha allvarliga bönemöten på knä efter skoltiden, och många av barnen brukade delta däri.

I regel skulle de gå i skolan i 3 år och somliga gingo mycket flitigt, men andra kunde ofta vara hemma några dagar och icke heller fortsätta hela kursen, utan endast ett och två år. Det är ju givet, att skolbildningen under sådana förhållanden icke kunde bliva så gedigen.

Skollärares lön var 100 rubel samt ved och

bostad. Men ofta kunde den icke gå upp till mer än 60 rubel. Varje familj som hade barn i skolan skulle bidra med ett visst belopp. Denna lön fick han själv gå och hämta i de olika byarna och stundom fick han gå många gånger innan han kunde få ut sina slantar. För den som då hade familj att försörja blev det bekymmersamt många gånger.

Skoltiden varade mellan den 15 oktober och 15 april. Den övriga tiden måste han sedan använda till annat arbete, för att därigenom skaffa sig en välbehörlig extra inkomst.

Denne skollärare är varmt gudfruktig och även frikyrklig och därför fick han lida mycket och blev ofta utsatt för förföljelse. Såsom skollärare hade han rätt att föreläsa och denna sin rätt använde han och samlade folket till bön och s. k. föreläsningar.

På grund av ryska språkets införande i skolorna avgick han från sin befattning år 1912. Under den s. k. förryskningsperioden avsattes alla lärare som icke kunde ryska och lärarekåren rekryterades med 16 à 17 års pojkar, som genomgått ett mindre ryskt läroverk. Även avdankade underofficerare från ryska armén erhöles lärareplatser.

Dessa lärare hade ingen kunskap i svenska språket och följderna blev att barnen varken fingo lära sig svenska eller ryska. Skolhusen fingo förfalla och lönen bestämdes efter frivillig överenskommelse, och det kunde inträffa att en mindre lämplig lärare föredrogs framför en mera kompetent på grund av en 20 rubel löneskillnad. Detta system fortsatte ända till år 1917.

*

*

*

Sedan Estland blivit självständig stat har det arbetats med högtryck för att förbättra skolväsendet. På Wormsö finnas nu 5 fasta skolor och med 2 lärare i vardera samt en estnisk, likaledes med 2 lärare.

Folkskolan är bottenskola med 4 klasser f. n. År 1930 skall den bli sexklassig och sedan skola eleverna direkt kunna fortsätta i motsvarande klass i högre skolor.

Huru de olika ämnena studeras visar ett schema för veckan. Modersmålet 5 timmar, matematik 5 timmar, naturlära 4 timmar, historia 2 timmar, geografi 2 timmar, estniska 4 timmar, teckning 2 timmar, handarbete 2 timmar, sång 2 timmar, gymnastik 2 timmar. Kristendom är ett frivilligt ämne och har 2 timmar i de skolor de ha detta ämne.

För att lärare och lärarinnor skola få högre utbildning har i flera år hållits sommarkurser. En sådan kurs var anordnad i Uppsala 1920 vid vilken ett stort antal voro närvarande. Sedan ha sådana kurser hållits i Birkas, Nuckö och i Hapsal. Vad som ännu behöves är fullt utbildade lärare och denna brist kommer nog att avhjälpas, ty somliga studera i Finland och även har det i år beviljats inträde i Uppsala seminarium för en est-svensk.

Folkhögskolan på Birkas, Nuckö är även av stor betydelse för den svensktalande ungdomen. Denna skola får ännu arbeta under ganska primitiva förhållanden, men genom sina utmärkta och uppoffrande lärare utför den ett mycket gott arbete. Mera härom längre fram.

*

*

*

SÖNDAGSSKOLAN I KÄRRSLÄTT.

Söndagsskola hålles överallt i byarna och den besökes i regel ganska flitigt och giver barnen en god kristendomsundervisning. Det kändes synnerligt gott att arbeta bland barnen och de voro alltid mycket intresserade att vara med även på predikningarna.

Vi presentera här en grupp söndagsskolbarn från Kärrslätt söndagsskola.

Nuckö.

Nuckö skiljes från Wormsö genom ett 4 km. brett sund. Från Hapsal ligger Nuckö endast 4 km. Nuckö är icke direkt en ö utan förenad med fastlandet genom en bro. Här finnas 862 svenskar och något flera ester, blandade om varandra i 10 olika byalag.

Redan år 1110 omtalar historien Nuckö såsom svenskarnas hemland. I stort ha våra landsmän här varit mera skonade från den hårda, tyranniska behandling, som deras grannar Wormsöboarna varit utsatta för.

Under den gamla goda tiden, som somliga kalla den, fanns här flera stora gods, Lyckholm, Pasklep, Sutlep och Klottorp. På de båda sistnämnda platserna finnas 114 svenskar. Nu ha de flesta godsen indragits till staten och sedan styckats i smålotter.

* *

*

Då folk med olika språk bo om varandra, som här är fallet, är det fara att det ena språket blir svagare och helt dör ut. Om icke ett energiskt arbete för svenskhetens bevarande bedrivits här under den senaste tiden, så hade säkerligen vårt vackra svenska språk blivit undanträngt, som det skett på många andra platser i landet.

Det tyckes i allmänhet vara så, att då en est flyttar in i en svensk familj, talar hela familjen estniska, däremot då en svensk flyttar in i en estnisk familj bibehåller den sitt ursprungliga språk. Detta borde ju även de svenska familjerna göra.

Vad som nu bidrager till svenskhetens bevarande är skolorna, ty som vi förut sett undervisas svenskarna på vårt eget språk. Vad som bidragit till att uppliva svenskheten bland ungdomen är folkhögskolan. Vi ha i det föregående omnämnt den, men vi vilja nu något närmare göra bekantskap med den.

Denna skola startades år 1920 av föreningen "Svenska odlingens vänner". Den stöddes även av Riksföreningen och av enskilda svenskar. Förra riksdagen gjorde även ett anslag till densamma. Hur liten den svenska hjälpen än är, så är den mycket värdefull med det höga värde den svenska kronan har. Man får 90 esti-mark för en svensk krona.

Skolans rektor är seminarieläraren Kaleb Andersson från Uppsala. Med stor självförsakelse nedlägger han här ett utomordentligt gott arbete. Med sitt flärdfria, lugna och sannt gudfruktiga sinne utövar han ett synnerligt gott inflytande på de unga. Många få där outplånliga intryck för hela livet. Detsamma kan ock sägas om hans fru, som också är mycket intresserad av de unga. Jordbruksundervisningen meddelas av en särskild anställd agronom, vilken försöker giva de unga både praktisk och teoretisk inblick i ett jordbruks skötsel. Denna undervisning kommer icke så litet att bidra till jordbrukets höjande bland våra landsmän. Skolan ledes efter samma principer som folkhögskolorna här hemma, men givet är att man där icke kan ställa fordringarna så höga där förkunskaperna äro så ringa.

Skolan är förlagd till en f. d. herregård som heter Birkas. Den är som de flesta övriga herregårdar i Estland statens egendom och skolan hyr både jord och byggnaden. Alla rum i denna byggnad ha tagits i anspråk av skolan. Den tjänstgör både till lärarebostäder, skolsalar, matsal och elevrum. Allt är nu i början ganska primitivt, men det blir nog bättre år från år.

All mat lagas på skolan av matvaror, som ele-

verna få medföra. Hushållet är gemensamt för dem alla. Hela skolan utgör en enda familj under samma tak. I regel besökes den av ett 30-tal elever om året. Mycket intressant är det att där göra ett besök och få se och hälsa på dessa ungdomar och dess lärare. Sent skall jag glömma de intryck, jag fått vid åtskilliga besök i den skolan.

* *

*

Samma år Österblom kom till Wormsö, nämligen 1873, kom Torén till Nuckö såsom lärare och föreståndare för ett seminarium där skollärare utbildades.

Även här, fast något senare än på Wormsö, blev det en genomgripande väckelse, men gick mera stilla fram och icke heller voro förföljelserna här så svåra. Även här syntes frukterna av väckelsen i det vardagliga livet. Den andliga uppbyggelsen skedde här ungefär på samma sätt som på Wormsö. Ofta brukade de besöka varandra och dela andliga välsignelser.

Som jag helt litet verkat på själva Nuckö har jag icke så mycket att säga om denna plats. Innan vi fortsätta längre, vill jag dock skildra några intryck av mitt första besök där.

Det var i juni 1920. Jag hade varit på Wormsö på ett tio dagars besök och kunde naturligtvis icke lämna landet utan att även fått hälsa på våra landsmän på andra sidan sundet.

Ett sista möte hölls på Wormsö, på den sidan av ön där överfarten skulle ske, i en by som heter

Norrby. Detta möte måste vi ha kl. 9 en måndagsmorgon. Fast vi här skulle tycka den tiden vara olämplig, hade dock folket samlats i så stora skaror att lokalen icke på långt när kunde rymma de skaror, som från alla håll samlats.

När mötet var slut följde en stor skara med till stranden och en hel del ända till Nuckö. På stranden hade vi ännu ett bönemöte och då vi lade ut från land uppstämdes den gamla kända sången:

”Mötas vi en gång där hemma,

Bortom dödens mörka älv,

Att från tidens vedermöda

Vila ut hos Herren själv.

Möts vi då, möts vi då,

På den andra sidan floden?

Få vi mötas bortom floden,

Dit ej några stormar nå.

Jag tror aldrig den sången förut gripit mig så mäktigt som nu.

Pastorn hade välvilligt öppnat kyrkan, ty någon annan lokal kunde icke rymma de skaror, som kommo för att höra. Det var nu så länge sedan de haft någon från Sverige, som förkunnade evangelium. Där var stor hunger och törst efter Guds ord. Många ester voro även samlade, ty en större uppbyggelsekonferens hade hållits och den avslöts samma dag.

Som publiken var blandad, blev jag ombedd att tala genom tolk, men som jag var rädd för att då icke kunna lägga in den kraft jag önskade, talade jag först utan tolk till våra landsmän och sedan ge-

nom tolk. Då man blir van går det nästan lika bra att tala genom tolk, men i början kännes det ganska bundet.

Denna korta sammanvaro med våra landsmän lämnade minnen som aldrig utplånas.

På Nuckö finnes även ett trevligt bönehus, i vilket jag vid senare besök predikat flera gånger. Under år som svunnit, har även här vid olika tider kraftiga väckelser gått fram. Även förra vintern var det icke så få som kommo till tro på Herren.

Till Nuckö höra även två annexförsamlingar med svenskar, nämligen Sutlep och Rickholts. Sutlep hör till de platser där svenskheten är i avtagande och där intresse bör väckas för dess återupplivande.

Rickholts.

Rickholts är en äkta svensk kommun som sammanhänger med Nuckö. Det ligger på en udde ganska avskilt från de övriga bygderna och därför är det lättare att bevara svenskheten. Rickholts är något över en mil lång och en halv mil bred.

Där finnas 1,665 svenskar, som bo i 14 större eller mindre byar. Även här finnes ett större gods med samma namn, som olikt de övriga ännu icke blivit styckat, vilket troligen beror därpå, att Rickholtsboarna äro ett förnöjsamt folk, som äro belåtna med vad de ha och därför ha icke några anspråk blivit gjorda på herregården. Den har i långa tider tillhört och tillhör ännu släkten Taube. Under re-

volutionstiden 1917 blev dess ägare baron Taube nedskjuten av några soldater strax utanför sitt hem, men hans anhöriga ha t. v. godset.

Så snart man kommer inom Rickholts gränser är allt så äkta svenskt att man känner det, som vore man hemma i sitt eget land. Kanske som man vore flyttad tillbaka några årtionden i tiden. Överallt talar svenska språket, och gamla svenska seder och bruk förekomma överallt.

Här ha de ingen nationaldräkt, men kvinnorna igenkännas lätt på sina vita dukar på huvudet.

I många av dessa byar har varit och är fortfarande en mycket kraftig andlig verksamhet. Av den lutherske pastorn ha de besök endast en gång i månaden. De ha ett rymligt och ganska trevligt kapell, som även står öppet för den frikyrkliga verksamheten. Nästan alltid brukar det vara fullsatt av intresserade åhörare.

Sommaren 1922 höll jag där en hel serie möten om Jesu tillkommelse och de yttersta tingen. En god sak är att man här, såväl som på de övriga platserna kan ha mötena kl. 5 à 6 e. m. Ja, även på förmiddagarna.

Vid ett av mina besök fick jag börja mötena en och en halv timme före den utsatta tiden, ty då voro lokalerna så fullsatta att de icke kunde rymma flera. Söndagarnas förmiddagsmöten hade vi för det mesta i kapellet och redan en timme före den utsatta tiden var en stor skara samlad och det sjöngs hela tiden, och då man var på långt avstånd, kunde man höra den livskraftiga sången.

Vilken välsignelse giver icke den gemensamma livskraftiga sången och huru lätt kännes det icke att

predika efter en sådan sång. Den bereder väg till hjärtat och öppnar detsamma att det blir mottagligt för ordets utsäde.

*

*

*

Den första genomgripande väckelsen kom även här på 1870-talet. Den kom något senare hit än till Wormsö. Den gick till ungefär på samma sätt som där. Människorna grepos överallt av Andens kraft och överallt var det rop om frälsning.

De gamla, som nu höra talas om pingströrelsen och vad som där kan förekomma säga, att det var något liknande de fingo vara med om.

Somliga kunde komma i hänryckning och tala med sådan kraft och hänförelse som eljest icke varit möjligt. Andra kunde ligga medvetlösas i bön flera timmar och med förklarad ansikte. De fröjdades i Herren med både kropp och själ och lovsångens toner ljödo överallt.

Guds omskapande kraft uppenbarades och det blev förnyelse på alla områden. Även här voro många krogar och folket mycket begivet på dessa förbannelsens drycker. Men nu kommo krogarna bort och därmed förbättrades hemmen på alla områden.

En så kraftig väckelse kunde naturligtvis icke gå förbi utan förföljelse och trångmål: "Så skola ock alla de som vilja leva gudfruktigt i Kristus Jesus få lida förföljelse", 2 Tim. 3: 12. En av de äldre bröderna berättar hur dessa förföljelser verkade: "Då en blev straffad för att han förkunnade Guds ord brukade tio uppstå i stället som i ande och

kraft predikade ordet. Och alltid fanns det någon, som vågade öppna sitt hem för predikan och bönemöten, fastän det vid fängelse var förbjudet. Många bönemöten och predikningar höllos i skog och mark. Då en av våra trossmän i den nordligaste byn av Rickholts predikade vid en smedjevägg sade han, att i Guds ögon var nu smedjan förmer än någon domkyrka i den förnämsta stad.

Där fanns bl. a. en änka, som nyss slutat sitt jordeliv, vilken alltid brukade öppna sitt hem för möten då ingen annan vågade det. En gång kommo några troende till denna by och ville hålla möte och de togo in hos en god vän, men denne vågade icke öppna sitt hem för predikan av fruktan för straff som kunde följa. Då föreslog han att de skulle gå till änkan, ty hon visste icke det var straff att öppna för andliga sammankomster. Men nog visste hon det likaväl som de andra, men hon hade lärt sig att se högre upp än de andra, däri bestod skillnaden. Den som förtröstar på Herren kommer inte på skam. Icke heller denna gång blev hon anklagad. Det var en sann glädje att se hennes strålande ansikte då Guds ord förkunnades".

Denna stora väckelse sträckte sig icke allenast till svenskarna, utan även vida omkring bland esterna, som ännu med vördnad tala om att ljuset kom från Sverige och lyste in i det kolsvarta mörkret och belyste nejderna vida omkring med kärlekens ljus och värme.

Det berättas att många av de omkring boende folken voro så gripna och kände en sådan helig vördnad inför det Guds verk som pågick, att då de kommo till de orterna, blottade de sitt huvud och

böjde sina knän. De kände att marken var helig och att där var ett Guds tempel i vilket Gud bodde och verkade.

Den fria andliga verksamheten har bibehållit sig här på samma sätt som på Wormsö. De som inför Gud känt ansvar för församlingens vård och utveckling har kommit tillsammans till s. k. brödrämöten, där de rådgjort med varandra om bästa sättet att vara församlingen till nytta och välsignelse. Så långt det varit möjligt har även församlingstukt utövats på samma sätt. Vid brödrämötena förekommo även ett ingående bibelstudium.

Församlingen har under åren utvecklats i en sund och god riktning, även om det där såväl som överallt finnes brister och åtskilligt som ännu icke beaktats. Synnerligt glädjande är att den bevarats i den varma enfaldiga tron på Herren Jesus.

Den nuvarande församlingen som här består av ett hundratal är ganska livskraftig och med god ledning kan den utvecklas mycket. Den har av myndigheterna blivit stadfästad och har full rättighet att utföra alla pastorala handlingar.

De unga äro ivriga att få så mycken bibelkunskap som möjligt och vi böra giva dem den bästa av all kunskap. Där är även ett stort arbetsfält bland den halvvuxna ungdomen. Förra våren hade jag en bibelskola och fastän den första i sitt slag deltog 30 elever med stort intresse.

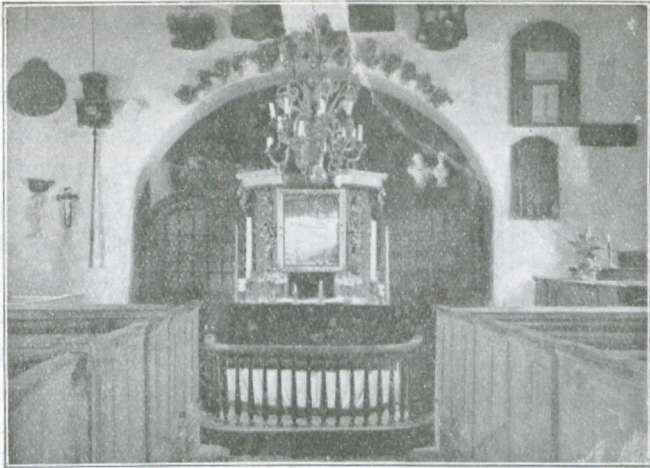
Odenholm.

Ungefär 10 km. ut i havet, från Rickholts nordligaste by Spitham, ligger Odenholm. Denna ö är endast 4 km. lång och 2 km. bred och har 112 invånare. Det är med lag stadfäst att endast ett visst antal familjer få bo där.

Där finnes endast en by. Bostäderna äro ganska trevliga. Taken tjänstgöra som utsiktstorn. När ett fartyg är inom synhåll tages kikaren fram och så upp på taket, där man kan se båtarna från vilket håll de än komma.

På sommaren flytta de ut i en s. k. sommarstuga, synnerlig trevlig och luftig. Maten lagas då ute på gården i ett särskilt kokhus. De leva av jordbruk och fiske. Männen vistas mestadels på sjön. Då pojkarna bli en 12—15 år, skola de ha sina egna båtar. De få tidigt vänja sig att kämpa med storm och vågor. Deras huvudsakligaste fiske är torsk som saltas, samt en sorts fisk som de kalla kilo eller vassbuk. Den liknar vår anjovis, men är något större. Det är en synnerligt god fisk då den är kokt eller stekt. Själva salta de den och äta den rå. Då de samlat ihop ett större parti fisk, så lasta de en eller två skutor och segla till Reval och sälja den.

Odenholm har nu egen skola och en mycket trevlig kyrka, men gudstjänst av den lutherske pastorn ha de endast en gång om året och då skola även alla pastorala förrättningar ske. Den dagen är för dem en stor högtidsdag. Men de känna det även som en högtid då de någon gång få besök av en predikant.

INTERIÖR AV KYRKAN PÅ ODENSHOLM.

Några intryck från ett besök därstädes.

Det var en vacker julisöndag. Hela naturen hade präglats av söndagsfrid. En liten skara från Rickholts ställer färden till denna ö. Vi hade lagom vind i seglen och från båtarna uppstämdes härliga lovsånger. Då vi kommit över till den lilla ön, slogo vi oss ned och hade ett dyrbart bönemöte för att därigenom hämta kraft för dagens möten och bedja om välsignelse och frälsning för öns invånare.

Sedan gingo vi in i byn och blevo på det hjärtligaste mottagna och sedan fortsatte vi till kyrkan och där voro öns invånare samlade så mangrant, att det endast var någon sjuk och ett par kvinnor med små barn som voro hemma, eljest voro de med i kyrkan, både gamla och unga och barn, både på för- och eftermiddagsmötet.

Guds ord mottogs med stort intresse och sjönk ned i mottagliga hjärtan som regn i törstig jord. Guds ande verkade på ett mäktigt sätt.

Vid ett annat tillfälle kom jag dit utan att något möte på förhand var anordnat. Till följd av ogynnsam vind tog färden över fyra timmar och då vi kommo fram var folket på var sitt håll i arbete, men omkring en halv timma senare voro de samlade, denna gång i skolhuset, ty det låg närmare byn, och lyssnade med stort intresse till det talade ordet. Det var roligt att se huru de, som voro ute på åkern, skyndade hem med sina hästar och de som höllo på att laga mat släckte ut elden och alla skyndade att komma till mötet. Guds Ande verkade på ett kraftigt sätt och icke så få bekymrade fingo vi bedja med. En stor skara följde oss till stranden där vi även hade bönemöte.

Ett ännu obesvarat varför?

Följande söndag voro flera Odensholmare med på våra möten i Rickholts och jag bestämde att två dagar i samma vecka besöka Odensholm och gladdes mycket över att om möjligt få vara dem till någon hjälp och välsignelse. Men på grund av hård motvind blev det omöjligt att komma. Jag var nere vid stranden, men vinden låg emot. Ett par andra hade gjort ett försök att komma över, men måste vända om. Det var med vemodsfulla känslor vi gingo tillbaka och jag grubblade icke litet över vad meningen kunde vara med detta. Jag sörjde över att ha så lite tro till Honom, som sade till stormen tig och till vindarna var stilla. Ack, vad vi ändå äro vanmäktiga. Vi behöva ännu mera bliva fostrade i Guds högskola innan vi bliva skickliggjorda att taga våra rikedomar i besittning.

Om vi på ett någorlunda tillfredsställande sätt skola kunna bedriva missionsarbetet på de estländska öarna blir det nödvändigt att vi fortast möjligt få en missionsbåt med motor för att kunna komma fram, både dit man vill och i rätt tid. Dessa öar ligga så kringspridda att detta hjälpmedel blir nödvändigt. Och det bör ju icke vara omöjligt att få en sådan. Vi kunna ju hjälpa dem.

En sådan båt bör vara praktiskt inrättad att den även kan användas som bostad där så behöves och även tjäna som förbindelselänk både med Finland och Sverige.

Jag hoppas det icke skall dröja så länge, förrän vi ha denna båt invigd för sitt ändamål. Kanske detta var orsaken att jag den gången icke kunde komma till Odensholm.

Rågöarna.

Vi göra ett kort besök även på dessa öar. Skola vi från Rickholts taga sjövägen dit är det bäst att passa på en dag vindarna äro gynnsamma, ty då kunna vi komma dit på en 4 eller 5 timmar, eljest kunde det bliva en sjöfärd på 12 à 15 timmar och därtill fruktan att icke alls nå målet.

Skall man samma väg tillbaka kan det mycket väl hända att man får dröja kvar ett par veckor innan vindarna bli gynnsamma, ty så hände det för en av mina bekanta vid ett tillfälle.

Då vi nu ha tiden väl avmätt, få vi söka komma fram, visserligen på en lång omväg, men där

man dock icke riskerar att bliva fördröjd så länge. Dock får man alltid bereda sig på, vid resa på de estländska öarna, att någon gång bliva fördröjd.

Bästa vägen är att resa till Baltischport eller Rogersvik, som det kallades under den gamla svenska tiden. Från Baltischport är det endast några kilometer över sundet till öarna, men även här kan det stundom vara rätt besvärligt att komma över.

Rågöarna bestå av Lilla och Stora Rågö. Lilla Rågö är den största och den är 7 km. lång och 4 km. bred och har två byar. Stora Rågö är något mindre vad yttinnehållet beträffar, men den har tre byar och är mera befolkad. Båda öarna ha tillsammans 360 invånare. Öarna skiljas från varandra genom ett smalt sund.

På Lilla Rågö ha de skola till vilken barnen från den andra ön får fara över. Det kan stundom vara besvärligt för de små, men de få tidigt vänja sig vid ölivets, såväl behag som obehag.

Rågöarna med sin svenska befolkning omnämnas i historien redan 1345 av en abbot i Padis. Det har aldrig lyckats någon att bringa Rågöboarna under träldomsoket. Under århundraden har det gjorts försök att få dem under Padis klostergoods. Från äldsta tider ha de haft särskilda företrädesrättigheter som de hållit hårt på. Till kungs har varit deras lösen om icke annat hjälpte. Ännu finnes ett kungligt brev från Karl XII som han skrev till deras skydd fastän han var ute i brinnande krigslivet. Vi anföra detta brev ordagrant:

”Såsom Bönderne på Roggö sikh underdånigast beswära att man vill påläggia dem större uthlaggor,

än dem iförlie af Kongl. och andre gamble breff åligger, att uthgiörra alt så är härmed H. Kongl. Maj:ttts nådige befallning till Kongl. Rådet och General Gouverneuren, att han må intenera dem wid dherras erhållna Breef hållandes alwarsam hand där öfwer, att dhe där emott på intet sätt måge blifwa beswärade.

Datum Hufvud Qvateret Lais den 3 april A:o 1701.

Carolus."

Mot godsägareväldet klarade sig Rågöboarna bättre än mot de grekisk-katolske prästernas listiga försök att locka dem in i sin fårahjord. Genom falska löften om skattefrihet m. m. lyckades det att få många med. Här byggdes icke någon rysk kyrka, utan kampen stod om det lutherska kapellet, vilket togs och återtogs av de stridande församlingarna.

Rågöborna äro jämförelsevis välbärgade och ett raskt och hurtigt folk, och enligt gammal god svensk-mannased säga de flesta du till alla och farväl då man skiljes åt. De leva av både jordbruk och fiske.

Dessa öar äro de vackraste platser jag sett i Estland. Där äro vackra ängar och en ganska rik omväxling av lövskog. Där är en stor rikedom på smultron och barnen som gärna vill söka efter dem behöva här icke frukta för några ormar, ty sådana finnas icke på Rågöarna.

Boningshusen äro trevliga, med fina naturliga gräsmattor runtom, såväl boningshus som ladugård och visthusbod. Allt verkade så snyggt och hemtrevligt. På Lilla Rågö stå skorstenarna några meter från byggnaden, vilket såg ganska egendomligt ut.

Två kyrkor finnas även, en på vardera ön. De andliga livsrörelserna ha ännu icke nått dessa platser, men detta beror därpå, att detta fält blivit försummat. Det kändes att fältet även där vitnade till skörd och att det endast behövs arbete och arbetare för att bärga skörden.

Det kändes synnerligt gott att på dessa öar få böja sina knän och ropa till Herren om frälsning för dess inbyggare.

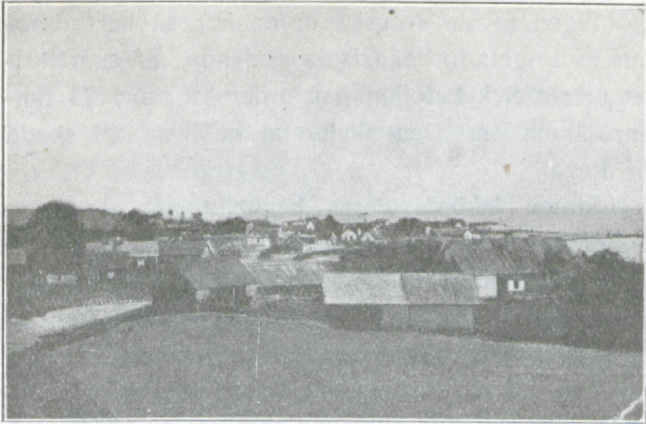
Nargö.

Nargö ligger $1\frac{1}{2}$ svensk mil nordost om Reval i öppna havet. Ön liknar nära nog en triangel. Den är närmare 10 km. lång och 5 km. bred. Till största delen är den skogbeväxt med tall och gran, men där finnes även någon lövskog.

Någon åkerjord finnes icke utom några små potatisland. Men där finnas en hel del trevliga ängar, där de få hö till sina kreatur.

Några bestämda anteckningar om öns befolkning och fornminnen finnas icke. På estniska kallas ön Naissaar, vilket betyder kvinna, och säges ha sin härledning därav, att en gång i tiden, efter digerdödens härjningar, skulle endast en enda kvinna funnits kvar på ön.

Enligt sägen skall Nargö redan i forna tider varit bebodd av svenskar, men då ryssarna inkräktade i landet och rövade och plundrade utefter kusterna, flydde de fredliga öboarna från sina hus och hem, somliga till Finland och andra bosatte sig ut-

NARGÖ.

efter kusterna på fastlandet väster om Surups udde, där gårdarna ännu i dag heta rootsipered (svenska gårdar). Sedan lär ön ha varit obebodd omkr. 30 år.

Av den nuvarande befolkningen har första familjen kommit från Finland och av brist på boningshus bodde de första vintern i jordkulor. De bosatte sig på den sydligaste udden av ön där nu den ena byn är belägen. En svensk familj lär ha kommit från Dagö och en annan från Wormsö.

Nargöborna ha alltid haft särskilda privilegier och varit fria och självständiga och icke livegna såsom fallet varit på de övriga öarna.

Före kriget voro invånarna omkring 400 och till år 1871 arrenderade de sin jord av ryska staten, men sedan fingo de på förmånliga villkor köpa in sina jordlotter. De hade mycket trevliga bostäder och voro välbärgade till följd av rik tillgång på fisk och lätt avsättning med den. Hela Nargö var nästan som ett litet paradiset före kriget, men genom detsamma blev det nästan fullständigt förstört.

Ingen av de svenska öarna har så hårt drabbats av krigets förbannelse som denna. Så snart kriget utbröt fick befolkningen order att inom 24 timmar lämna ön. Den skulle nu befästas till skydd för Reval.

Staten inköpte deras hemman och de fingo jämförelsevis bra betalt, men i alla fall, hur skulle det icke kännas att lämna sina kära hem på den väna fäderneön och gå okända öden till mötes. Det blev ett enda virrvarr, sorg, klagan och tårar. Somliga voro så irriterade att de togo med sig det värdelösa och lämnade kvar vad som var av värde, och somliga förmådde ingenting och man kan ju icke undra på det.

Jag har aldrig förr på så nära håll skådat "krigsvansinnet" som då jag gjorde en vandring på Nargö. Hela ön var befästad och på stora sträckor under ön voro hemliga källare byggda till förvaring av mat och kläder m. m. Tusentals millioner rubel hade detta arbete kostat.

Då nu allt var färdigt sprängde de det själva i luften. Där lågo såsom skrot de väldiga kanonerna och hela berg av betong uppsprängt. Allt förstördes på några minuter. De källare som äro kvar, vågar ingen undersöka, ty de äro minerade. Icke ens tyskarna vågade göra det, då de intagit landet, ty de fruktade att stöta på någon mina.

Allt likasom ropade "krigsvansinne", "krigsvansinne", varna människorna för att icke i någon form befatta sig med något så fasansfullt och orättfärdigt.

Ack, när skola folken vakna, ja, när skola de kristna vakna, dessa som bekänna sig vara Frids-

furstens efterföljare. När skola vi med full frimodighet ropa ut detta bland folket.

Krig och krigsrustning må gå under vilka vackra och förrådiska namn som helst, dess rätta namn är dock "*krigsvansinne*".

Genom kriget blev ön förvandlad till ödemark. Kyrka och skola brändes upp, en mycket betecknande symbol, ty sann religion och verklig bildning kan icke förenas med krigets hemska förstörelseverk. Boningshusen äro öde, fönstren inslagna, förstöring och ödeläggelse överallt.

Efter kriget har en del av befolkningen åter flyttat dit. Det är f. n. 150 som återkommit och försöka nu så gott de kunna återställa det förstörda.

Det kändes skönt att här förkunna det glada budskapet om frälsning och peka på det hem, som är fullkomligt och icke någon vansklighet underkastad.

Nargö har även haft sina andliga besökelsetider och sådana som under olika tider förkunnat frälsningens evangelium.

År 1874 utsände Ev. Fosterlandsstiftelsen en missionär och skollärare Petrus Bergström. Efter två års arbete utbröt där en kraftig väckelse och många blevo omvända till Gud. Evangelium predikades i Andens och kraftens överbevisning.

År 1876 började de troende samlas till enskild uppbyggelse och nattvardsfirande. Även här fingo de stundom lida förföljelse.

För omkring 20 år sedan besöktes ön åter av en kraftig väckelse, särskilt bland barn och ungdom. Åtskilliga härifrån ha även besökt Nargö, och längre och kortare tid predikat. Bland dessa må näm-

nas Lind, Orest och Engvall. En broder från Nargö har genomgått vår missionsskola och en har utgått som missionär till Ryssland och vilken är känd här genom sina föredrag om Ryssland.

En annan ordets förkunnare, känd i hela Estland, är från Nargö nämligen Samuel Ambrosen. Han är född 1857 och började predika vid 23 års ålder. Han har fått lida mycken förföljelse för ordets skull. En gång blev han omkullkastad och trampad, men det dröjde icke länge förrän gärningsmannen blev sparkad till döds av en häst.

Stundom kunde hans transport som fånge räcka i tre veckor och vid härbärgena brukade folk samlas i stora skaror och då tog han alltid tillfället i akt och predikade för dem.

Hans vänner brukade även föra mat med sig både till fången och hans soldater.

Vid ett tillfälle hade några druckna ungdomar sammangaddat sig för att prygla honom, men ivriga som de voro, fingo de i mörkret tag i en annan och pryglade och Ambrosen gick sin väg glad och lycklig mitt igenom fiendeskaran.

Herrens fiender bliva stundom slagna med blindhet, som det heter.

Den grekisk-katolska kyrkan.

Östersjöprovinserna ha ju sedan gammalt haft den evangelisk-lutherska läran och icke tillhört den ryska kyrkan. Men då dessa provinser i så många

år tillhört det stora tsarriket är det ju givet att den grekiska kyrkan gjort sina försök att vinna framgång även här. I de flesta städer, särskilt i Reval och Riga finnes många grekiska kyrkor. Somliga mycket stora och dyrbara. Och även på landsbygden ser man här och där en kyrka med det grekiska korset och dess utmärkande kupol.

Även ibland svenskarna har den försökt att vinna insteg och där det en tid lyckades var på Wormsö och Rågöarna. På Wormsö finnes en ganska stor grekisk kyrka, men den står nu öde och dess herde har flytt från sin hjord, troligen därför att den nu är så liten och obetydlig.

Det var år 1868 som denna kyrka planterades på Wormsö. Den hade då omkring ett par hundra medlemmar och orsaken att de övergingo var, att denna kyrkas ledare gav stora löften om jordiska förmåner, såsom skattefrihet m. m. De kunde dock aldrig uppfylla sina löften.

På Nuckö och Rickholts har det däremot icke lyckats att få några anhängare.

Av gammalt finnes överallt bland svenskarna lutherska församlingar och kyrkor. Pastorn måste kunna predika både på svenska och estniska. För de präster som varit tyskar eller ester har det varit ganska svårt att lära sig svenska språket.

Wormsö har f. n. en svensk pastor i den lutherska kyrkan. Han kom dit som stiftelsens missionär, men kallades av den lutherska församlingen till dess pastor.

I den estniska republiken äro kyrka och stat skilda och därför är numera medlemskapet frivilligt.

LUTHERSKA KYRKAN OCH PRÄSTGÅRDEN PÅ WORMSÖ.

Bland svenskarna finnes två organiserade friförsamlingar som även äro stadfästade av myndigheterna och ha samma pastorala rättigheter som de övriga kyrkorna.

På Wormsö finnes även en organiserad baptistförsamling.

Senaste åren har Svenska Missionsförbundet genom åtskilliga besök sökt att hjälpa friförsamlingen och särskilt vid organiserandet efter de nya förhållanden som krävts. Och f. n. har förbundet upptagit mera stadigvarande verksamhet bland dem.

Dagösvenskarne och deras slutliga öde.

Dagö är näst den största av de öar som tillhöra Estland. Den ligger omkring 3 mil från staden Hapsal. Hela ön är så gott som slättbygd och har omkring 20,000 invånare.

För omkring 150 år sedan fanns där nära 2,000 svenskar. Dagösvenskarna utvandrade från Sverige i början av 1200-talet och bosatte sig i byarna Kärrdal och Rökis, där de livnärde sig med fiske och jordbruk. Av svenska regeringen hade de särskilda privilegier och ända till 1700-talet voro de fria och levde i mycket lyckligare omständigheter än sina estniska grannar, som voro livegna under den egenmäktiga tyska adeln.

Till slut lyckades det dock egendomsherrarna att även bringa svenskarna under oket, genom att kringgå deras privilegier. Tvister uppstodo och svenskarna i Rökis blevo uppsagda. Den ryska styrelsen upplät mark åt dem vid stranden av Dnjepr i Sydryssland dit de utvandrade. Detta skedde år 1781. Då de började denna långa och besvärliga resa voro de 1,200 personer, men av dessa var det knappast 300 som kommo fram. Dessa grundade det bekanta nybygget Gammal Svenskby.

De svenskar som kvarblevo sammanväxte så småningom med esterna och andra utflyttade till Hapsal, Wormsö och Nuckö.

År 1902 fanns där icke mer än 40 eller 50 personer som kunde tala svenska, men av dessa var det icke mera än sju som kunde läsa vilket berodde dels därpå, att deras pastor icke ville lära sig svenska utan tvingade dem att i "skriftskolan" läsa på estniska och dels därpå, att deras svenska böcker genom en eldsvåda 1885 blevo förstörda.

Ända in i senare tid har det funnits en och annan, som icke förgätit sitt modersmål. En Wormsöbo berättar att han vid ett besök därstädes träffade en gammal kvinna, som blev så glad att hon grät

av glädje, då hon fick höra det svenska språket talar. För att visa hur hon älskade det svenska språket tog hon fram sin gamla psalmbok, ett arv från sin mor, vilken hon ansåg som sin dyrbaraste skatt. På uppmaning att läsa något ur boken, började hon i stället sjunga med darrande stämma:

”Nu vill jag bryta opp, nu vill jag hädan fara
Och komma till det land, där mig är gott att vara.
Jag kämpat länge nog med brister och besvär,
Nu längtar jag till ro och Gud mig ro beskär.”

Vår sagesman berättar att sångens toner ofta avbröts av bittra tårar och den ljud så vemodfullt och klagande att han tyckte sig höra den sista tonen från den döende Dagösvenskan.

De sista svenskarne i byn Kärrdal.

På 1700-talet voro i denna by omkring 400 svenskar, men under pesten 1710 och 1711 utdöde nästan mangrant. Endast tre män och några kvinnor och barn blevo vid liv.

År 1840 var deras antal uppe i ett hundratal, men nu ville godsägaren just på den marken sätta upp en stor yllefabrik, varför han tvingade dem att lämna sin gamla kära by, där deras förfäder under flera århundraden bott. Somliga bosatte sig i Hapsal, andra på Wormsö och somliga här och där bland esterna.

Intet spår finnes nu av denna svenska by utom den gamla ödelagda kyrkogården, vilken påminner om huru ovaraktigt vårt liv är, men även om uppståndelsens härliga morgon, för alla som dött i tron på Jesus.

Dessa skola då efter jordens alla strider och vedermödor taga riket i besittning, det rike där ingen trängsel, intet främlingskap, intet lidande och ingen död mera är.

Det första har gått till ända och allt har blivit nytt.

Den Gudomliga Lagen

eller

Nutidskristendom i belysning av bergspredikan.

Av Gustaf Berg.

Pris 2 kr.

I parti hög rabatt.

Behållningen tillfaller missionen på mörka orter.

Boken, som har många varma erkännanden, är ett väckelserop, som bör läsas av alla.

Omdömen.

»Föreliggande arbete är verkligen ett väckelserop, som borde beaktas av vår tids kristna. Boken innehåller tio kap., vilka på ett kortfattat men klart sätt belysa de olika sidorna av Kristi lag och vår ställning till densamma. Det sista och mest omfattande kap., som utgör en jämförelse mellan livet efter Kristi lag och sådant det i allmänhet leves, har på oss gjort ett särskilt starkt intryck.» *Dala-Tidningen.* M. Gid. F.

»Den Gudomliga Lagen är ett ord för vår tid.» — — J—n.

»Det värde, till vilket boken blivit för mig, kan jag ej med ord giva uttryck för. Det är just detta, som boken påpekar, som jag väntat och längtat efter.» — — W—g.

»Give Gud att detta väckelserop må ljuda vida i våra församlingar. Tiden kräver det och förhållanden i våra församlingar motivera det.» — — F—n.

»Boken innehåller idel beaktansvärda sanningar, som äro mycket sunda och välbehövliga.»

»Författaren betonar med skarpa ord nödvändigheten av att efterkomma allt det Kristus i sin bergspredikan bjöd och lärde.» — — L. E. L.

»Bokens innehåll är helgande och uppfostrande till sant Gudsliv.» — — G. B—hl.

Rekvireras från:

Pred. GUSTAF BERG, Karlshamn.

Bibelskolan.

Vägledning för lärare och elever
i bibelskolan

samt

för ungdoms- och juniorföreningar.

Av Gustaf Berg.

Andra omarbetade upplagan.

Pris Kr. 1:25.

Vanlig rabatt.

110 sidor.

Boken har erhållit många varma erkännanden både av prässen och från dem, som använt den. Förutom i bibelskolan lämpar sig boken synnerligt bra som ledning vid bibelstudiet i ungdoms- och juniorföreningar och vid enskilt bibelstudium.

Prässens omdömen.

»Att denna bok blivit väl mottagen bevisas därav, att den nu utgår i ny upplaga. Boken utmärker sig för en god och praktisk uppsättning. Framställningssättet är tydligt och klart och även formatet det bästa.» *Göteborgs Veckoblad.* J. M—g.

»Denna handledning förtjänar att uppmärksammas och varmt rekommenderas. Den skall helt visst bli en värdefull hjälp vid studiet av »böckernas bok.»

Det är ej blott i bibelskolan, ungdoms- och juniorf. boken blir till nytta utan även för den enskilde bibelläsaren bör den bli till god hjälp.» *Hemmets Vän.* Tl. H.

»På ett praktiskt och lättfattligt sätt har författaren ordnat de bibliska huvudbegreppen och dithörande ämnen. I bokens trettio kap. behandlas det huvudsakligaste, som hör till vår bibelkunskap. **Bibelskolan** är därför en välkommen lärobok för både lärare och elever i vårt bibelstudium bland vårt unga släkte.» *Kalmar Läns Tidning.* J. A. K.

»Boken innehåller den bästa vägledning både för lärare och elever i bibelskolan. Den för läsaren till den heliga skrift och lägger fram dess innehåll på ett åskådligt sätt.

Författaren har löst sin uppgift praktiskt och vi rekommendera boken till alla, som hålla bibelskolor.» *Norrlands-Bladet.* H. M.

»Boken är lämplig för sitt ändamål och ger en enkel och lättfattlig överblick av de bibliska huvudsanningarna och den rekommenderas som ledning vid bibelstudier.» — — K. F. K.

Rekvireras från:

Pred. GUSTAF BERG, Karlshamn.

